J. Marinov

Povijest na pozornici

Zvono utjehe žalosnih

1 slika za 6 ženskih uloga

Kob posljednje kraljice bosanske

2 slike za 8 ženskih uloga

Mlin Matije Gupca

3 slike za 3 muške i 4 ženske uloge

Zagreb 1978

MALA
SCENA

»MALA SCENA«
Svezak drugi

Naslovnu stranicu izradila:

prof. Zdenka Sertić, akad. slikar

Tisak

»A. G. MATOŠ« — SAMOBOR

J. MARINOV

POVIJEST NA POZORNICI

ZVONO UTJEHE ŽALOSNIH

1 SLIKA ZA 6 ŽENSKIH ULOGA

KOB POSLJEDNJE KRALJICE BOSANSKE

2 SLIKE ZA 8 ŽENSKIH ULOGA

MLIN MATIJE GUPCA

3 SLIKE ZA 3 MUŠKE I
4 ŽENSKE ULOGE

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO
SV. ĆIRILA I METODA

ZAGREB 1978.

MJESTO UVODA

Tri scenska djela u ovoj knjizi, »Zvono Utjehe žalosnih«, »Kob posljednje Kraljice bosanske« i »Mlin Matije Gupca«, namijenjena su našim sve brojnijim ljubiteljima kazališne umjetnosti vječno u potrazi za glumama, koje bi mogli prikazivati u opsegu svojih glumačkih, režijskih i tehničkih mogućnosti, na svojim »malim scenama« i sa snagama svojih »družinâ« kazališnih zaljubljenika, skromnijih vanjskim sjajem i stručnim znanjem od »velikih« kazališta, ali bogatijih od njih idealizmom i ljubavlju za plemenitu i oplemenjavajuću misiju teatra.

Autor, koji za njih piše, ne smije u »tehničkom pogledu« zasnivati svoj »igrokaz« na velikom broju glumaca, mnogim i teško ostvarljivim kulisama, skupim kostimima, neobičnim maskama, kompliciranim efektima rasvjete i ostalim za »male scene« nedostižnim kazališnim sredstvima, koja nisu uvijek ni potrebna, ako se ozbiljno razrade i dovedu do dojmljiva izražaja glumčeva riječ i ostvarenje lika, koji on kreira.

Ali i tekst, pisan za takve scene, mora biti zamišljen i izrađen prije svega jasno, u sadržaju i u dijalogu, bez suvišne »rječitosti« i retorike, koje su u takvim slučajevima obično suštinski prazne i »papirnate«, a i bez prividne »dubokoumnosti« i zakučaste frazeologije, većinom pseudoliterarne, a radnja i likovi moraju izbjegavati prenatrpanost sporednim prizorima, osobama i detaljima, a ipak biti zanimljivi, čvrsto i svestrano ocrtani, a osobito shvatljivi i gledaocima nenaviklim na tobožnje rafiniranosti »elitističke«dramaturgije i teatra.

To, naravno, ne znači da pisac takvih djela smije biti bez književnog dara i posebnog afiniteta za dramsko stvaranje ni površan u radu, on samo mora biti neprestano sličan skladatelju, koji pišući, recimo, gudački kvartet vodi u svakom pogledu računa da ne radi za simfonijski orkestar: pravila kompozicije u toj prispodobi jednaka su za obje vrsti skladbe, ali njihova struktura, karakter i dimenzije bitno se razlikuju.

Kad spomenusmo tu razliku, povežimo je odmah s važnim razlikovanjem povijesnih rasprava od povijesnih pripovijesti ili drama, kakve su u ovoj knjizi: dok se u prvim, znanstvenim, djelima njihov autor mora strogo i isključivo držati povijesnih podataka i činjenica, druge, književne obrade povijesti, smiju, zapravo i moraju, stvarnu povijesnu građu objašnjavati, povezivati i popunjati svojim vizijama i domišljajima (stvar je autorova talenta, ukusa i osjećaja za mjeru da u njima ostane vjeran suštini istinskih drevnih zbivanja), pojedinim ustaljenim narodnim predajama, pa i sasvim maštovitim legendama, jer je sve to, ipak, gotovo uvijek niklo iz zrnja činjenicâ ili je njihov odraz, »ispunjaju mesom kostur suhe historijske građe«,kako je rečeno, i pomažu da ove slike i pouke prošlosti snažnije doživimo, dublje osjetimo i dulje pamtimo.

Usvojimo li naprijed rečeno o polazištu pisanja ovakvih naročitih gluma, ne moramo se »čuditi« ni zamjerati, ako autor historijskih slika, kakve su ove naše, sažme čitav feudalizam iz vremenâ Matije Gupca na dva lika: oni tako postaju zaokruženo oličenje i predstavnici sveukupnog svojega staleža i nosioci svih njegovih općih stavova i konkretnih akcija protiv Seljačke bune, koje na taj način bivaju razumljivije i dojmljivije (kao i čitavo potlačeno i pobunjeno seljaštvo prikazano ovdje sa svega nekoliko simboličnih likova), a da uz to ne djeluju naivno u djelu, koje nije realističko ni faktografsko, nego sintezno-simbolično, ali s egzaktnom podlogom povjesne istine, pouke i poruke.

Takva koncepcija ovih scenskih djela opravdava i povezivanje nekih historijskih momenata vremenski više ili manje međusobno udaljenih, ali idejno povezanih, kao što je ovdje s dvorom p o s l j e d n j e bosanske kraljice Katarine Kosače povezano, godine 1461., sjećanje na »p r v o g d o m a ć e g b o s a n s k o g v l a d a r a, koji je od Bizanta izvojevao nezavisnost svoje zemlje, Kulin-bana (1180.—1204.)«, što, uostalom, nije nevjerojatno, jer se kult Kulin-bana kao čestita i valjana vladara održao i u najširim narodnim slojevima Hrvatske sve do danas.

(Poneko podrobnije objašnjenje o tim pojedinostima naći će čitatelj u popratnim bilješkama uz svaku glumu.

U njima će biti navedene i neke knjige i časopisi, koji će korisno poslužiti izvođačima ovih gluma da što temeljitije upoznaju vrijeme, likove i događaje, koje će iznijeti na pozornicu.

I vođe i sudionici takvih priredbi dužni su, naime, shvatiti rad na svojoj predstavi, ne kao puki spektakl, nego kao kulturno i idejno obogaćenje svoje i gledalaca, kojima će se obratiti, a to se može postići samo marljivim i svestranim proučavanjem ne samo teksta glume nego i literature u vezi s njim.)

To su, eto, glavne misli, koje su, kao i u ostalim njegovim scenskim tekstovima, potakle autora J. Marinova (pseudonim dra Vojmila Rabadana, obavezan za sve objave izvedbi itd.) da napiše ove tri glume i da ih tiskom pokloni istomišljenicima o nekim važnim kazališnim i »inim« pitanjima, nadajući se da mogu biti od koristi njima, njihovim izvođačima i gledaocima.

Da riječ »pokloni« ne ostane samo metafora, dodajmo da za prikazivanje ovih triju gluma nitko nije dužan plaćati nikakvih autorskih pristojbi, kad se izvode u istom duhu i namjeni, kako su i pisane.

A da li te tri sličice iz prošlosti sadrže koju poruku sadašnjosti i kakvu, ocijenit će čitatelji, scenski realizatori i gledaoci . . .

J. Marinov

ZVONO UTJEHE ŽALOSNIH

Posljednje sjećanje na Kraljicu Jelenu Dobru

L I C A:

JELENA TRPIMIROVIĆKA, udovica kralja Mihajla Krešimira II. (Vladao 949.—969.)

MARGARITA, udovica njegovog starijeg brata Miroslava (Vladao 945.—949.)

ZVONARKA crkvice »Utjeha žalosnih«,

DJEVOJKA IZ NINA,

ZORANA, } sestre iz Solina
SMILJANA

Događa se sedamdesetih godina desetog stoljeća naše ere, pred crkvicom »UTJEHA ŽALOSNIH« u Solinu, nekoliko godina prije nego je Jelena Dobra preminula i 8. listopada 976. bila sahranjena u velebnoj crkvi, koju je sagradila i Majci Božjoj posvetila na otočiću usred rijeke Jadra.

P R O L O G

(Govori ga Djevojka iz Nina.)

NINJANKA: *(iziđe na mjesto glume, zaokruži pogledom po njemu i po gledaocima, pa započne.)*

Gledaoci dragi, to, što ćete sada
vidjet, zamislimo da se odigrava
prije tisuć ljeta pokraj Splita grada,
u Solinu, gdje se Gospe od Otoka
crkva diže baš na temeljima
starog hrama Jelene kraljice,
koja ga je pobožno gradila
i u njemu sahranjena bila
ljeta devetsto i sedamdeset šestog...

Iz zemlje se ploča i natpis njen nedavno otkriše
kô cvijet divan iznikao iz sjemena davna,
te saznasmo da Jelena kraljica je slavna
bila, al' i mati
udovicâ i sirótâ
i narodu pomoć od ratnih strahota,
jer najljepši njene krune dragulj bje dobrota...
Gdje Jelena življaše i grob svoj gdje nađe,
u daleku prošlost sad se prenesimo!
Vodit ću vas ja, djevojka iz Nina,
ne današnjeg skromnog mjestanca kraj Zadra,
već negdašnjeg znamenitog grada,
što bje prva prijestolnica hrvatskih vladara,
gdje se i biskup Grgur vlasti tuđih gospodara
na Jadranu opirao, práva braneć stara.
Iz tog slavnog Nina u Solin, još slavniji, sad krenimo,
da kô u snu ljude i zgode davne oživimo,
mane da im osudimo, a vrline naslijedimo,
vjeru, slogu, put zemaljskoj i nebeskoj sreći!
To je priča, al' istine mnoge će vam reći!

(Ode.)

ČIN JEDINI

U okviru solinskog krajolika, starih ruševina i svježeg zelenila, diže se skromna crkvica Marije Utjehe Žalosnih s vidljivim zvoncem u tornjiću nad krovom.

Pred njom kamena sudačka stolica.

ZVONARKA: *(dolazi gegavim bezbrižnim korakom, ne žureći se, nadnese dlan nad oči, pogleda u daljinu, pa zaključi zadovoljno)*

Nije još vrijeme da zvonim, znala sam, ne mogu ja pogriješiti. Dokone babe jezičarke, kojima je duša zavirivati u tuđ lonac i češati se po tuđim leđima, strašno se zanimaju, kako to ja uvijek točno pogodim, kada treba zvoniti podne i druga određena zvona. »To je lako«, cerekaju se neke, što se prave pametnije od drugih, »svaki zvonar ravna se po suncu, pa i naša zvonarka!« ... »A što onda, kada sunca nema?« zalijepih im ja neki dan klapalicu, da zanijemiše kô usoljene ribe. Što će meni sunce? Ja ga pogledam, ali i bez njega jednostavno osjetim, kad je čas zvonjenju, baš kao što i moj mačak točno stigne, kad se jelo na stol nosi. On svoje zna, a ja svoje, to je to! ... A danas sam uranila, od besposlice... Šteta, što nikog nema, da malo probrbljam, tek toliko da se jezik ne ukoči. *(Pogleda za scenu.)* Aha, ide neka ženska glava, po nošnji je iz naših gornjih krajeva... Neka, sa strancima je pričanje vazda zanimljivo!

NINJANKA: Bog s tobom, dobra ženo! Možeš li mi reći, koja je ovo crkva?

ZVONARKA: Kako ne bih mogla, kad sam ja u njoj glavna! *(Videći da se Ninjanka čudi, pobrza.)* Ja, naime, zvonim, a da ja ne povučem za uže, ne bi ni pop došao, a kamoli narod!

NINJANKA: Kako to da ti, slaba žena, zvoniš?

ZVONARKA: Slab je tebi nos, a ne ja! Ne vrijeđaj!

NINJANKA: Oprosti, htjela sam samo pitati, zašto nemate muškog zvonara?

ZVONARKA: Imali smo ga, ali ga ubiše Splićani, kad su jednom napali na nas... Kraljica je onda dala zvono njegovoj udovici,... to jest, meni... Čula si valjda, da se ona jako brine za udovice...

NINJANKA: I za sirote, čula sam... A koja je to crkvica?

ZVONARKA: Gospa, Utjeha žalosnih, dala ju je podići kraljica Jelena.

NINJANKA: Zato što je i Jelena žalosna, je li?

ZVONARKA: *(usplahiri se)* Gle, gle, otkud ti znaš, je li Jelena žalosna, i što se to tebe tiče? Ako si neko njuškalo, od mene bi mogla dobiti po njušci, odmah ti velim, jer ja sam desna ruka kraljice Jelene i, kako se ono veli, »osoba njenog povjerenja«.

NINJANKA: Ne boj se, nisam to, što misliš, a o kraljici Jeleni znam sve i silno je štujem. Moram što prije govoriti s njom, jer me put vodi žurno dalje u Dubrovnik.

ZVONARKA: U Dubrovnik? Kažu da je to krasan grad.

NINJANKA: Jest, ne znaš, što je tamo ljepše, more, najmodrije na svijetu, bujne zelene šume i cvjetni vrtovi ili bijele palače i crkve među jakim bedemima. Vidjeh Dubrovnik s ocem, kad je pratio pokojnog kralja Miroslava na put onamo, prije dvadeset godina.

ZVONARKA: *(sva gori od radoznalosti)* A što ćeš ti sada u Dubrovniku, ako nije tajna?

NINJANKA: Nije, moram posjetiti drugu našu kraljicu, Margaritu, koja tamo živi kao redovnica u samostanu. Znaš, valjda, za nju, kad si u blizini kraljice Jelene.

ZVONARKA: Znam i ne znam, da ti pravo kažem. Čula sam da su ta dubrovačka Margarita i naša Jelena

jetrve, bile su, hoću reći, udate za dva brata: Margarita za starijeg Miroslava, a Jelena za mlađeg Krešimira. Oni su obojica bili hrvatski kraljevi...

NINJANKA: *(upadne hitro, očito zato da dokrajči taj razgovor)* Stariji Miroslav, Margaritin muž, prvi je sjeo na prijestolje, ali je onda smrtno stradao u lovu, pa ga je naslijedio Krešimir, Jelenin muž...

ZVONARKA: A svijet do danas šapuće da ta Krešimirova nesreća u lovu nije bila nesretan slučaj, nego umorstvo: netko ga je iz zasjede ubio! Ali ja više od toga ne znam...

NINJANKA: Ne treba ti ni to znati. Oba su kralja odavno mrtvi, a obje kraljice udovice, dostojne svake časti, ostavimo ih na miru. Reci mi radije, gdje da potražim Jelenu?

ZVONARKA: Ne moraš je tražiti, sresti ćeš je, ako malo počekaš, ili tu u crkvi ili na cesti, kad se vraća sa svojih posjetâ bolesnicima i sirotinji. A čini mi se da večeras ovdje sudi nekim zavađenim sestrama.

NINJANKA: Zar Jelena još uvijek drži sud narodu, premda je sada kralj njen sin Držislav, a ne ona?

ZVONARKA: Ali narod traži baš njen sud, pa ona sudi svaki dan, i da vidiš, koliko je dobra time učinila: izmirila zavađena plemena, prekinula krvne osvete, onemogućila nasilnike, lihvare i otimače tuđeg dobra, tko bi ti sve nabrojio! A dolaze joj ljudi često i sa smiješnim parbama. Eto, preksinoć dovukao pred nju neki bezdušni krčmar jadnog prosjaka, to baš vrijedi da ti pričam. Recimo da si ti taj krčmar, a ja prosjak. *(Namjesti njih dvije kao protustranke na sudu.)* Eto tako! Krčmar tuži kraljici Jeleni, koja tu sjedi, *(Pokaže prazno kameno sjedalo u sredini)* prosjaka da je pred njegovom krčmom jeo svoj suhi hljeb uživajući miris krčmareve pečenke.

NINJANKA: *(zainteresirana, ulazi u igru i smiješeći se pogađa pokazujući na sebe)* I zahtijeva krčmar da mu prosjak taj potrošeni miris plati!

ZVONARKA: Tako je! Sluša to kraljica, pa veli krčmaru! Pazi, *(Sjedne na sudačku stolicu)* ja ću sad biti kraljica: »Kako ti, krčmaru, obrazlažeš«, *(Ubaci svoj komentar)* kraljica često učeno govori, baš je rekla »kako obrazlažeš, svoj zahtjev da ti prosjak plaća miris?« *(Skoči sa stolca)* De, što misliš da je birtaš odgovorio!

NINJANKA: Lako je pogoditi! Rekao je: »Moja su drva, moje je meso, moj trud oko pečenja, moj je, dakle, i miris i ne dam ga badava! Neka prosjak plati!«

ZVONARKA: *(u svoje ime)* Baš je tako lopov zaintačio. A jadni prosjak zavapi! *(Sad ona zavapi u ime prosjaka)* »Spasi me, svijetla kraljice, od pandža ovog gulikože! Otkud da mu sirotinja platim, a i tko je ikad na svijetu vidio da se miris plaća?«

NINJANKA: A krčmar, naravno, tjera svoje: »Moja drva, moje meso, moj trud, moj je i miris. Mora platiti!« A što na to kraljica?

ZVONARKA: *(sjedne opet)* Kraljica presudi: »Imaš pravo, krčmaru, prosjak mora platiti!«

NINJANKA: *(iznenađena silno)* Zar je tako rekla? Ne mogu vjerovati!

ZVONARKA: Baš tako reče, al' onda nastavi: »Daj mi nekakav novac, krčmaru!« *(»Privatno«)* Hajde, daj mi, djevojko, da vidiš, kako je svršilo! *(Ninjanka joj pruži novčić)* Zatim Jelena baci u zrak novčić i kad je zveknuo o kamen na zemlju, upita krčmara: »Jesi li čuo, kako je novac zveknuo?« *(Ninjanki »privatno«)* No, reci, jesi li čuo, »krčmaru«?

NINJANKA: Jesam, tko to ne bi čuo! Zazvonilo je kao zvonce!

ZVONARKA: *(kao Jelena)* »Onda si plaćen, krčmaru! Jer ako se pečenka plaća novcem, miris pečenke plaća se zvukom novca! Gubi se, dakle, krvopijo lakoma! A novčić ostaje prosjaku!« To jest, meni! *(Premjesti se na svoje mjesto i spremi novčić za pojas, pa skoči kao ubodena)* Jao meni, zaboravila sam zvoniti! To mi se još nikada nije dogodilo! Što li će reći Jelena, što li će narod jezike brusiti!
(Otrči u crkvu.
Zvonce na crkvi odmah se oglasi i nastavi zvoniti »Pozdravljenje«.)

NINJANKA: *(sa smiješkom)* Dobra i mudra naša Jelena, velika čak i u šali! Kamo sreće da i moj razgovor s njom ovako sretno završi!
(Ode lijevo.
Čas zatim uđu desno i lijevo, gotovo istovremeno, sestre Zorana i Smiljana.
Obje su mlade i naočite, s crnim žalobnim maramama na glavi.
Pogledaju se očima punim mržnje.)

ZORANA: *(starija sestra okomi se na mlađu)* Ipak si došla na sud, sestro-nesestro, premda nam je kraljica već rekla da se same nagodimo!

SMILJANA: Neću ja nikakve nagodbe, sestro-dušmanko, ja tražim svoje pravo!

ZORANA: A »pravo« tebi znači oteti meni moje!

SMILJANA: Ti si se prva digla da meni moje otmeš!

ZORANA: Al' uzalud ti trud, nećeš moje uživati!

SMILJANA: Ni ti se u mojem nećeš naslađivati!

OBJE ZAJEDNO: Neka nam Jelena sudi!
(Odu bijesno svaka na svoju stranu.
Iz crkvice iziđu Jelena i Zvonarka.)

JELENA: Pozdrav zvona Gospi meni je najdraža molitva, a danas si ga osobito lijepo zvonila, kao da ti je duša puna nečeg velikog.

ZVONARKA: I bila mi je i duša i guša puna... straha, što sam zakasnila zvoniti... Nisam ni primijetila da ste vi, kraljice Jeleno, u crkvi... Mora da ste davno ušli.

JELENA: Pa i jesam . . . Sve dulje se zadržavam u crkvi, kako dani i godine prolaze, i sve milije mi je u njoj ... U domu Gospodnjem kao da sam u svojoj kući, a u kraljevskom dvoru, pa i pod osamljenim krovom, koji izabrah sebi, osjećam se nekako kao prolaznik, koga negdje drugdje čeka pravi stan.

(Za tih Jeleninih riječi, unišla je desno neka redovnica, uvijena sve do očiju u veliku putnu kabanicu, koja joj krije redovničke haljine.

Vidimo samo da je ponosno uspravna i da i stupanjem i govorom odskače od običnih skromnih sestara.)

REDOVNICA: *(uplete se u Jelenin govor bez ikakvih obzira)* I tako kraljica drijema u crkvi, gdje joj nije mjesto, ako nema ispaštati kakav veliki grijeh, a Božje redovnice lutaju za njom po ulicama, kamo ne spadaju.

JELENA: *(nakloni joj se skromno, ne pogledavši je u lice)* Oprostite, sestro, ako ste me uzalud tražili, vi ste očito novi ovdje, jer u Solinu svi znadu, gdje me mogu naći ... Sada sam vaša, raspolažite sa mnom, ako vam mogu poslužiti ... *(Tek sada podigne oči do njena lica, koje je došiljakinja međutim otkrila, i vrisne)* Margarito! Zar je moguće da si to ti? Kako si se tu stvorila? Govori ,ne, daj da te najprije zagrlim! *(Hoće je radosno i srdačno obujmiti.)*

MARGARITA: *(hladno)* Ne prilazi mi i ne raduj se, Jeleno! Nisam došla da se himbeno grlimo, nego da oštro, kao mačem, raščistimo napokon neke račune!

JELENA: *(zapanjeno)* Kakve račune, Margarito? Ne straši me! Što se dogodilo? *(Hoće je nježno uhvatiti za ruku.)*

MARGARITA: *(istrgne ruku)* Ništa se sada nije dogodilo, ali dogodit će se, odmah nakon ovog našeg razgovora! Svjedoci nam zasad nisu potrebni!

(Ode malo prema crkvici i okrene im leđa.
Jelena dade rukom znak Zvonarki, da se udalji.)

ZVONARKA: *(odlazeći gunđa za sebe)* I bolje je da se ja maknem. Kad gospoda dignu štapove jedan na drugoga, batine po leđima siromaha padaju.

(Ode.)

JELENA: *(utučeno)* Nema više nikoga, Margarito! Možeš govoriti!

MARGARITA: *(okrene se)* Ne, ti ćeš govoriti, Jeleno! Ja ću ti samo postaviti pitanje: kako je zaglavio moj muž, kralj Miroslav, koga ste ti i tvoj Krešimir naslijedili na prijestolju?

JELENA: *(bolno)* Zašto nakon toliko godina mučiš opet sebe i mene tim pitanjem, kad znaš da su svjeodci tada iskazali da ga je ranjeni vepar rastrgao u lovu?

MARGARITA: Svjedoci su to rekli? Čiji svjedoci, molim te? Moji nikako! A jesi li ti vidjela mrtvo tijelo Miroslava?

JELENA: *(teško)* Nisam.

MARGARITA: Nisam ni ja, njegova žena. Pokopan je u brzini, gotovo potajno! A sad te drugo pitam: gdje se nalazio tvoj muž, kada je moj stradao?

JELENA: Ne znam.

MARGARITA: Ne znaš ili nećeš da znaš ... Svakako, ne možeš priseći da je Krešimir tada bio s tobom?

JELENA: Ne mogu, jer i nismo tada bili zajedno. Ali kamo cilja to tvoje ispitivanje? Ne sumnjaš, valjda ...

MARGARITA: *(prekine je grubo)* Sumnjam, Jeleno, sumnjam! Sve ove duge godine tamnovanja u samostanskoj ćeliji u Dubrovniku ta sumnja u meni ruje, truje mi dušu i muti mi pamet i odavno mi je jasno: ti, Jeleno, i tvoj muž ubili ste mog Miroslava, da mu otmete krunu! Ja pokojnika moram osvetiti, a tebe kazniti, jer ću inače poludjeti!

JELENA: *(bolno i mirno)* Jadna moja Margarito, kako te žalim, ... više zbog pakla, koji u tebi bjesni i muči te, nego zbog strašne objede, koju na mene bacaš bez ikakve osnove ... Ali ako si odavno uvjerena u moju krivnju, zašto si tako dugo čekala s osvetom?

MARGARITA: Jer sam znala da sam sáma nemoćna protiv tebe, velike kraljice! Ali sad se oko mene okupio velik broj velikaša hrvatskih, koji misle kao i ja i žele osvetiti mog Miroslava, uzeti krunu, pa, ako treba, i život kralju Držislavu, tvom sinu i potomku ubojice, a s tobom posebno obračunati.

JELENA: *(sve ukočenija u svom bolu)* Nisi, valjda, došla ovamo samo za to da mi to javiš?

MARGARITA: Ne, došla sam da ti velikodušno ponudim, kako da spasiš glavu svoju i svog sina.

JELENA: A što bih za to morala uraditi?

MARGARITA: Pred zborom svih naših velikaša i čitavog naroda, koji ćemo mi sazvati, moraš javno izjaviti da ste ti i tvoj muž umorili Miroslava i da se zbog toga ti i tvoj sin, kao nedostojni, odričete hrvatske krune! Učiniš li to, poklonit ćemo vam život!

JELENA *(mirnija nego ikada, jer joj sad i ponos daje snage)* Dva si puta danas pokazala da me slabo poznaš, Margarito: kad si otkrila svoje uvjerenje da sam ubojica, i kad si pretpostavila da ću, strepeći za taj jadni život, priznati zločin, za koji nisam nimalo kriva! To ti je moj odgovor, radi sad, što znaš, i neka nam se Bog i njegova Majka svima smiluju!

(Okrene se da ode u crkvu.)

MARGARITA: Dobro, bahata Jeleno, ali upozoravam te da nisam došla ovamo sama i da manje milosrdni od mene neće s tobom svršiti taj spor riječima!

(Odjuri prkosno i pakosno.)

JELENA: *(ostavši sama, zbaci prisiljeni mir i zavapi prema crkvici, klonuvši na koljena i kršeći ruke)* Majko Žalosna, Majko Žalosna, vidiš li ti ovo? Hoće da mi ubije sina, kako su i Tvojega pravednog ubili! Sjeti se Tvoje boli pod križem, spasi mi dijete jedino, Utjeho žalosnih!

(Zarije lice u ruke i zarida.

Zvonarka priđe sa strane i primakne se Jeleni.)

ZVONARKA: *(bojažljivo)* Prejasna kraljice, one dvije sestre došle su da im sudite ... Ali ... mogu im reći da dođu sutra ...

JELENA: Ne, ne, sutra bi moglo biti prekasno ... Učinimo odmah malo dobra, dok još možemo ... Dovedi ih!

(Obriše oči, poravna odijelo i sjedne na sudačku stolicu, kao da ništa nije bilo.

Zvonarka dovede Zoranu i Smiljanu, koje odmah potrče i stanu jedna nasuprot drugoj, desno i lijevo od kraljice, pa se tek onda poklone njoj.

Zvonarka ostane postrance da prati raspravu.)

ZORANA i SMILJANA: Ponizno ti se klanjamo, kraljice naša pravedna! Došle smo, jer ...

JELENA: *(prekine ih malo umorno, ali odlučno)* ... jer sam vam ja rekla da dođete, znam, a pamtim i zbog čega se sporite: vaš pokojni otac Dobroslav, čestit, pametan i radin težak, ostavio je osam jutara dobre i uzorno obrađene zemlje samo vama dvjema, jer

drugoga nikoga nemate. Vi sad tu zemlju hoćete podijeliti, a ne možete se složiti, kako! Pola i pola nećete, je li?

ZORANA: Ne, ja mislim da kao starija imam pravo na veći dio.

SMILJANA: A ja sam, doduše, mlađa, ali sam na našoj zemlji krvavo radila od malih nogu, dok ona nije nikada ni došla da je vidi. Zaslužila sam, dakle, veći dio zemlje, a to mi je i pokojni otac mnogo puta rekao, kad smo se zajedno mučili u polju.

ZORANA: Laže, prejasna kraljice, otac je meni svaku večer govorio, sjedeći na pragu i pokazujući rukom na naše polje pod brijegom: »Gledaj onu ljepotu i blago, dijete moje, sve će to jednom biti tvoje, prva moja!«

SMILJANA: *(počne se svađati)* Lako je to sada reći, kad su očeva usta nijema!

JELENA: Ne svađajte se, kćeri moje, već pustite mene da vam nešto kažem, izvan suda, jer samo je Božji sud nepogrešiv, u ljudske se sudove ne možeš nikada pouzdati . . .

Vi ste još mlade, ne možete znati, kako roditelji vole svako svoje dijete, ni kako je vaš dobri otac vas dvije volio.

A ja sam s njime često razgovarala, prolazeći kraj polja, gdje je radio. I znate, što je meni za vas dvije govorio?

»Kad mi trud kopanja hoće slomiti krsta, ja ukorim sebe, 'Ne daj se, Dôbro, izdrži, sve je to za one tvoje dvije drage glavice kod kuće', pa onda kao okrijepljen dalje kopam, radujući se, kako ću na večer posjesti jednu na jedno koljeno, a drugu na drugo i pjevuckati im stare naše pjesme, osobito onu najdražu 'Naranča se vjetru moli, da joj grane ne polomi'« . . .

Tako je on uvijek vas dvije zajedno spominjao i jednako vas volio. Bojim se da ga i u grobu boli, da vi tu njegovu zemlju, koju je poslije vas najviše volio, hoćete raskomadati, da se za svaki njen komad trgate kao vuci oko ugrabljenog janjeta, da se zbog toga već mrzite i koljete gore nego vuci, odbacivši sestrinsku i ljudsku ljubav!

A vjerujte vi meni, da sve zemlje i sva blaga ovoga svijeta ne vrijede, koliko malo nesebične ljubavi u srcu ljudskom . . . *(Gotovo moleći)* Ne biste li zajedno ostale na očevoj zemlji?

ZORANA: *(oborene glave, smirenije, ali uporno)* Ne, kraljice, moramo se dijeliti, neću da mi se ona sutra smije, što sam odustala.

SMILJANA: Neću ni ja da se ona meni ruga, što sam popustila. Podijeli nas ti, pravedna kraljice!

JELENA: *(mahne Zvonarki, koja otrči napolje)* Dobro, ja sam već i na to mislila . . . Ali hoćete li prihvatiti moj sud, kakav god bio?

OBJE: Hoćemo, što god rekneš!

JELENA: *(pokazujući na ono, što je Zvonarka već donijela)* Vidite, to su dvije kutije . . . Ova je tvoja, Zorano, a ova tvoja, Smiljano. U njima ima osam kocaka, svaka kocka znači jedno jutro zemlje. Ja sam ih podijelila, kako mi se učinilo pravo. Nek kutije sad ostanu ovdje, a vi još malo razmislite, da se možda ipak ne podijelite. Ako ustrajete u diobi, dođite malo kasnije ovamo i uzmite svaka svoju kutiju. Je li vam pravo?

OBJE SESTRE: Jest, predobra kraljice, do neba vam hvala!

(Odu.

Htjele su izići zajedno, ali se prkos ipak probudi u njima, pa se mrko pogledaju i krenu svaka na svoju stranu.)

JELENA: Sve to zbog pedlja zemlje, a koliko nam malo zemlje treba da u nju legnemo! ... Ali ljudi se čitav život natežu oko bezvrijednosti kao djeca oko igračaka! Da barem sačuvaju i dušu dječju i da nikad ne postanu jedan drugome vuci!

ZVONARKA: Ja u svojoj ludoj glavi često mislim, kako bi se zapravo vuci morali uvrijediti, da ih nazovemo ljudima ...

NINJANKA: *(dolazi noseći svečano pred sobom nešto prekriveno vezenom maramom)* Smijem li sad ja zamoliti da me saslušate, kraljice Jeleno?

JELENA: Slobodno, djevojko! Tvoja sam!

NINJANKA: Ja sam iz Nina, prejasna, ali ne dolazim iz Nina, nego iz Skradina, gdje sad živi u dubokoj starosti biskup Grgur, svojedobno biskup Ninski.

JELENA: Znam, odavno je ninska biskupija ukinuta, a Grgur otjeran u Skradin za biskupa, kad nije htio priznati vrhovnu vlast latinskog nadbiskupa splitskog. Često mislim na borbenog i čestitog Grgura, koga sam u svom rodnom Zadru sretala.

NINJANKA: I on vas mnogo puta spominje i kuje vas u zvijezde za sve ono, što ste učinili, da bi se hrvatska država održala i učvrstila, dok ste sami bili vladarica, a i kroz čitav svoj kasniji život!

(Otkrije vezenu maramu: pokaže se stara Gospina slika.)

Osjećajući da će naskoro otići Bogu na istinu, Grgur vam šalje ovu Gospinu sliku, koja se štovala već u najstarijoj našoj crkvi u Ninu, a Grgur ju je odnio sa sobom u progonstvo, gdje mu je uvijek bila izvor velike utjehe. Sad bi želio da njeno štovanje vi prenesete u Solin i vjeruje da će vam se naša Gospa obilno odužiti.

JELENA: Dobro nam došla i milosti svoje na nas prosula, Majko Božja!

(Cjeliva sliku i uzima je iz ruku Ninjanke, koja klekne, a i Zvonarka učini isto.)

Naša će ti srca uvijek biti vjerna!

(Krene sa slikom prema crkvi.)

NINJANKA: *(još uvijek klečeći)* Još jednu poruku biskupa Grgura imam za vas osobno, kraljice Jeleno!

JELENA: Kasnije, djevojko! Iskažimo najprije dužnu čast nebeskoj Gošći!

(Ode u crkvu, noseći sliku.
Zvonarka i Ninjanka za njom.)

ZORANA: *(uđe oprezno)* One su ušle u crkvu, Smiljanu vidim dolje kraj rijeke, a ja nemam mira, moram neprestano misliti na Jelenu i na oca ... Isto su ona i on govorili, nismo se smjele dijeliti, sad i ja osjećam da sve zemlje i sva blaga svijeta ne vrijede malo nesebične ljubavi u srcu ljudskom ... Da vidim moju kutiju! *(Otvori je.)* U njoj su četiri kocke! Jelena je, dakle, dala četiri meni, a četiri sestri, točno popola ... Pravedno, ali nije pravo: Smiljana se zaista čitavu mladost mučila na zemlji, a ja nikada ... Ja ću ispraviti podjelu, jednu moju kocku i jedno jutro zemlje prebacit ću u sestrinu kutiju ... *(Odnese kocku u Smiljaninu kutiju, pa klikne)* Koliko mi je sad lakše pri duši!

(Pobjegne.)

SMILJANA: *(dolazi potišteno s protivne strane)* Teško mi je oko srca, kao da mi ga je guja ovila! Jelena kao da mi je otvorila oči ... Žao mi je sestre, žao mi je te lude svađe ... Da je bar Jelena dala više Zorani, koja je uvijek bila boležljiva, pa nije ni mogla raditi, kao ja. *(Otvori svoju kutiju)* Što vidim? Jelena je meni dala pet jutara, a Zorani tri ... To neću primiti, sama ću ispraviti! ... *(Prenese brže svoju kocku u sestrinu kutiju.)* Evo, seko, »sve zemlje na svijetu ne vrijede malo naše ljubavi ...«

(Otrči zadovoljno.)

(Netom je Smiljana nestala, iz crkve se oglasi oštar vrisak, a na vrata izlete Jelena, Ninjanka i Zvonarka. Jelena opet nosi onu Gospinu sliku, u koju je sada zabodena duga strelica, ravno u prsa Bogorodice. Sve su tri neopisivo uzbuđene.)

NINJANKA: To ne može biti slučaj, prejasna kraljice! Strelica je doletjela kroz crkveni prozor, upućena točno nekome, ja velim: vama!

JELENA: Baš u času, kad sam se sagnula na poklon Majci Božjoj!

(Postavi sliku na naslon svoje sudačke stolice i klekne pred nju.)

ZVONARKA: A Ona je primila strijelu u svoje božanske grudi, da vas spasi! *(Klekne i ona s Ninjankom.)*

SVE TRI: Hvala Ti i slava, Utjeho žalosnih!

NINJANKA: *(skoči borbeno na noge)* Tko je to mogao strijeljati predobru kraljicu?

JELENA: (ustaje) Tko bio da bio, ja praštam i njemu i onome tko ga je poslao!

MARGARITA: *(priđe sa strane, pa dobaci)* Sve kraljice, pa i »predobre«, moraju se čuvati, a Jelena je bila posebno upozorena da se čuva!

NINJANKA: *(obori se na Margaritu)* Čega i koga da se čuva? Zar ti pod tim svetim ruhom sudjeluješ u nekakvoj uroti? Tko si?

JELENA: *(klonulo)* Ne gubi s njom vrijeme, djevojko ... Reci mi radije hitro poruku Grgura Ninskoga, jer možda je *(Pogleda Margaritu)* došao »njihov čas i vlast tmine« ...

NINJANKA: Zar ovdje ... pred svima da ti kažem?

JELENA: Grgurova poruka može biti samo dobra ... Što je više ušiju čuje, dalje će doprijeti ... Kazuj nam sve!

NINJANKA: *(teško i bolno, ali razgovjetno i odrešito)* Biskup Grgur saznao je prošlih dana, tko je ubio pokojnog kralja Miroslava.

SVE PRISUTNE: *(u jedan glas)* Tko, zaboga?

NINJANKA: *(oborivši oči)* Moj otac!

MARGARITA i ZVONARKA: Tvoj otac? Tko si ti?

JELENA: Ne navaljujte, drage moje, a ti, djevojko, ispričaj nam polako i iskreno sve, što znaš!

NINJANKA: Za mog oca pričaju da je u mladosti bio vedar, srdačan čovjek, ni mrava ne bi zgazio. I ja ga takvog pamtim iz svog djetinjstva. Kasnije se najednom promijenio, uvukao se u sebe, postao je mrk i opak i svakoga je mrzio i progonio.

Nedavno je teško obolio, od bolesti, koju nitko ne pozna, ali svi vidješe da joj nema lijeka, a osjetio je to i moj jadni otac. Pozvao je k sebi biskupa Grgura i odao mu, što nitko nikada nije znao ni sumnjao, da je on svojedobno ubio iz busije kralja Miroslava za vrijeme onog lova.

SVE PRISUTNE: A zašto je to uradio?

NINJANKA: Prisilio ga je na to, prijeteći da će mu inače čitav rod istrijebiti, njegov gospodar, prokleti ban Pribina ...

MARGARITA: Jedan od negdašnjih avarskih vođa, koji je ostao u ličkim planinama, kad su Avari istjerani iz Hrvatske.

JELENA: A Hrvati tog svog krvnog neprijatelja učiniše čak banom Like i Krbave!

NINJANKA: Pribini je smetao pokojni kralj Miroslav, jer je htio sâm zavladati sjevernom Hrvatskom, zato ga je uklonio.

JELENA: A naši velikaši izabraše tek poslije tog umorstva mog Krešimira za kralja! To je istina, čista kao Božje sunce!

NINJANKA: Moj otac gorko je ispaštao svoj čin, čitav se život zbog toga izjedao, a sada na smrtnoj postelji jauče neprestano da se neće moći riješiti samrtnih muka i usnuti mirno vječnim snom, dok mu ne oprosti udovica pokojnog Miroslava, redovnica Margarita. Zato me Grgur posla k njoj u Dubrovnik, a tebe, kraljice Jeleno, moli da me na tom putu pratiš ...

JELENA: Ne moramo nikamo putovati, djevojko . . . Kraljica Margarita tu je, pred tobom!

NINJANKA: *(baci se na koljena pred Margaritu)* O predobra Gospo, za ljubav Krista raspetoga, uradi sa mnom što hoćeš, uzmi me za najnižu robinju, baci me u najdublju tamnicu, daj da me udare na najstrašnije muke, ali oprosti mom nesretnom ocu, koji je pretrpio sve, što čovjek može pretrpjeti, kajući se za svoj grijeh, pokloni mu posljednje smirenje ...

MARGARITA: A tko će pokloniti mir meni, otrovanoj tolikim godinama očaja, mržnje i nastojanja da se osvetim nevinim ljudima, koji su mi negda bili najdrži, a sve sam ih od sebe odbila i zauvijek izgubila?

JELENA: Nikoga nisi izgubila, Margarito, svi su tvoji uza te kao i negda: razumiju, praštaju i mole i tebe: »Oprosti!«

NINJANKA: Oprostite, Gospo, zaklinjem vas vašom vječnom srećom!

JELENA: Mir, koji pružiš pokojniku, smirit će i tvoju duše, vidjet ćeš! *(Vrlo nježno, obujmivši je)* Oprosti!

MARGARITA: *(svladana i potresena do dna duše, Jeleni)* Kad si ti sve oprostila, i ja ću oprostiti! *(Ninjanki, skinuvši zlatan križ s lanca oko vrata)* Vrati se hitro kući, dijete, i odnesi svom nesretnom ocu ovaj križ ... Neka ga uzme sa sobom u grob ... Bio je to posljednji i najdraži dar mog Miroslava meni prije onog . . . rastanka! *(Da presječe Ninjankino zahvaljivanje)* Idi sad, idi, ostavi me da se saberem!

(Ona okrene leđa svima, ode prema crkvi, nasloni se na dovratak i spusti glavu na prsa.

Jelena šutke dade znak Zvonarki da odvede Ninjanku, pa one odu.

A u pozadini se pokažu Zorana i Smiljana — zajedno.)

JELENA: *(nasmiješi se, da svlada sva uzbuđenja prošlih trenutaka)* Došle ste po svoje kutije, je li? Pa uzmite ih, otvorite! Jeste li zadovoljne presudom?

ZORANA i SMILJANA: *(otvore kutije i iznenade se, ali onda kliknu zajedno)* Jesmo, ovo smo baš i željele!

JELENA: *(prijeteći im ljubazno prstom)* Znam ja to, Jelena sve vidi i zna!

ZORANA: Ali nešto, ipak, ne znaš, premudra naša Kraljice!

SMILJANA: Mi smo sad odlučile da se nećemo dijeliti!

OBJE ZAJEDNO: Ostat ćemo zajedno na očevoj zemlji! Za ljubav njemu i tebi!

JELENA: Ako je tako, onda je vaša svađa meni donijela najveći dar! ... Zagrlite se i idite u ljubavi i miru!

(Djevojke se zaista zagrle i odu zagrljene i sretne.)

JELENA: *(priđe Grgurovoj slici Majke Božje)* Hvala ti, Gospo, što si i danas u pravi čas pritekla u pomoć svima nama! ... Neću ostati nezahvalna, sagradit ću na Otoku crkvu za ovu tvoju sliku i za grobnicu svoju i svih naših dragih, koje ćemo ovamo prenijeti, da za-

jedno uživaju mir, koji samo Božja vječnost može dati! ... A ti, Margarito, ostani sa mnom!

MARGARITA: Dođi ti radije sa mnom u Dubrovnik, daleko od trzavicâ i opasnosti, koje će ovdje uvijek izazivati i domaći i tuđi računi, a Dubrovnik će uvijek biti gnijezdo hrvatske slobode i mira ... Tako ćeš i ti napokon otpočinuti! ... Hajde, odluči se, moja lađa već razapinje jedra!

JELENA: *(naglo se odluči)* Pa idem ... Putem do broda objasnit ću ocu Draženu, kakve moje obaveze mora preuzeti i nastaviti ... *(Ugledavši Zvonarku, koja se žuri prema crkvi)* Kamo ćeš, Zvonarko?

ZVONARKA: Idem zvoniti za mrtvaca ... Umrla je naglo udovica Jela ... Jučer sam još brbljala s njom, a danas, eto ...

JELENA:Moja imenjakinja ... Imala je troje sitne djece ... Kome ostaju?

ZVONARKA: *(kao otresito)* Kome? ... Bogu i vama, zna se!

(Zvonce na crkvici zanjiše se i cilikne.)

ZVONARKA: Sveti Bože, zvono je zazvonjelo, a nitko nije povukao uže!

MARGARITA: Nema ni vjetra, da bi ga zanjihalo!

ZVONARKA: Razumijete li to vi, kraljice?

JELENA: *(s divnim smiješkom na usnama)* Možda razumijem ... Margarito draga, ti ćeš ipak sama u Dubrovnik! ... Moje je mjesto ovdje, sve do nadgrobne ploče, na kojoj će, nadam se, netko napisati, zašto sam ostala ... Idi, putuj sretno i ne zaboravi me!

MARGARITA: A ti ostani sretno i sjeti se ponekad, kako si danas preporodila jednu odavno istrulu dušu!

(Zagrle se i naglo se otkinu jedna od druge. Margarita ode hitro, ne osvrćući se, da sakrije ganuće. A Jelena se okrene, duboko tronuta, Grgurovoj Gospi.)

JELENA: Eto, svi odlaze od tebe utješeni, Gospo ninska, a sada solinska, žalosna Gospo i Utjeho žalosnih!

ZVONARKA: *(narodski srdačno)* Ali mi ostajemo s Tobom, Majko naša!

JELENA: I s molitvom vjernih Sinu Tvojemu: »Ostani s nama, Gospodine,«

ZVONARKA: *(koja zna sve crkvene knjige napamet, nadoveže)* »... jer je blizu večer ...«

JELENA: ... »i dan već ide kraju ...«

ZAJEDNO: Ostani s nama!

(Uđu u crkvicu noseći Gospinu sliku.)

KRAJ

RADNE BILJEŠKE
UZ
»ZVONO UTJEHE ŽALOSNIH«

Scensko djelo »Zvono Utjehe žalosnih« uklapa se u niz dramskih tekstova o liku i vremenu kraljice Jelene Dobre, sahranjene u Solinu g. 976. p. Kr. (nadgrobnu ploču njena groba pronašao je u zemlji kod današnje solinske crkve Gospe od Otoka na otočiću u rijeci Jadru veliki naš arheolog don Frane Bulić 26. kolovoza 1898.), koje je od 1935. do danas ispisao autor »Zvona«.

Bili su to redom »Božić kraljice Jelene« (1935.), »Jelena u Splitu« (slika u sklopu scenske kronike »Splite-grade«, kojom je 5. XII. 1940. otvoreno obnovljeno splitsko Hrvatsko narodno kazalište), »Gospin Bunarić« (1975.), »Poruka majke Jelene« (1975.), »Zvono Utjehe žalosnih« (1976.), »Bijela i crna kraljica« (1976.).

Sve te glume izvedene su mnogo puta na profesionalnim i drugim pozornicama Zagreba, Splita i drugih naših gradova, većinom su i štampane (»Bunarić« i »Poruka« objavljene su u prvom svesku ove naše »Male scene«, 1977.), »Gospin bunarić« odigrale su prvi put u Zagrebu na Šalati novakinje i kandidatice sestara Milosrdnica 30. svibnja 1976., te su s njime kasnije gostovale po Hrvatskoj i čak na velikoj turneji po inozemstvu, gdje su ga, inače, u svojim predstavama izveli naši ljudi na radu u tuđini, u Francuskoj, Švicarskoj, Švedskoj itd.

Posebno dojmljiva bila je izvedba »Bijele i Crne kraljice« na velikoj svečanosti pred vratima kapelice na Sljemenu iznad Zagreba, prikazana od »glumicâ« »Bunarića« 18. VII. 1976. u čarobnom okviru zelene šume i zlatnog sunčevog zalaza, pred mnoštvom gledalaca, koji su na kraju, u potresnom zanosu, odrecitirali s glumcima tekst Jelenine nadgrobnice . . .

Time su ove glume pridonijele svoj udio svečanoj proslavi tisuće obljetnice Jelenina silaska u solinski grob (976.—1976.), prilikom koje ugledaše svijetlo u štampi bezbrojni

članci, brošure itd., pa i raskošni album »Godina velikog zavjeta«, objavljen u Splitu 1977. Ta knjiga i velebna monografija »Starohrvatska baština« (Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1976.) pružit će svim priređivačima scenskih evokacija kraljice Jelene temeljite stručne članke i prekrasne ilustracije, nezaobilaznu i dragocjenu pomoć u radu i njihovom općem vlastitom izgrađivanju, pa ih zainteresiranima najtoplije preporučujemo kao najbolje i vrhunsko vrelo informacije.

Od triju gluma u ovoj knjizi »Zvono Utjehe žalosnih« najudaljenije je od nas u perspektivi prohujalih stoljeća, jer mu se radnja odigrava negdje 974.—975. p. Kr. a o tom vremenu imamo malo materijalnih podataka, pa sve moramo »rekonstruirati« sami, oslanjajući se na rijetke tragove tih dana i života, koji su doprli do nas, a sabrani su u dvjema spomenutim kapitalnim publikacijama.

Povijesna podloga djela oslanja se na slijedeće historijske podatke: hrvatski kralj Miroslav vladao je od 945.—949., kad je smrtno nastradao u lovu, ali smatra se da ga je u stvari ubio ili dao ubiti Pribina, ban Krbave, Like i Gacke, navodno podrijetlom Avar.

Miroslava je na hrvatskom prijestolju naslijedio mlađi brat, Mihajlo Krešimir II., muž naše Jelene.

A udovica kralja Miroslava, Margarita, povukla se nakon smrti muža u Dubrovnik, koji je jednom prilikom bila posjetila s Miroslavom godine 948., pa ga je, vjerojatno, tada zavoljela. U Dubrovniku je ušla u samostan, »postala je dumna«, tu je »sveto poživjela« i umrla i bila pokopana, kako je u nekoj uličici iza dubrovačke stolne crkve pričala potomstvu spomen ploča, koju 1928., g. postaviše »Braća Hrvatskog Zmaja.«

Kraljica Jelena dočekala je kraj života u Solinu, gdje je, kako rekosmo, bila pokopana 8. listopada 976., u svojoj crkvi posvećenoj Bogorodici, najstarijem poznatom hrvatskom Marijinom svetištu većih dimenzija i značenja.

(Izvodioci »Zvona« naći će još koju korisnu sugestiju za izvedbu u spomenutom prvom svesku ove »Male scene« pod naslovom »Legende o kraljici Jeleni.«)

Upozorimo ovdje da ni grad Nin nije slučajno upleten u zbivanja »Zvona«.

Nin, danas skroman gradić dvadesetak kilometara sjeverozapadno od Zadra, bio je u praskozorje naše povijesti prva hrvatska prijestolnica, prvo državno i crkveno središte, poznato danas svakome barem po krstionici rimskog kneza Višeslava iz vremena oko 800-te godine i po Ninskom biskupu Grguru, koji je nakon neuspjelog otpora latinskom crkvenom poglavarstvu u Splitu i nakon ukinuća ninske biskupije poslan za biskupa u Skradin g. 927. U vrijeme odigravanja našeg »Zvona« mogao je, dakle, još biti živ, iako starac, bliži osamdesetoj nego sedamdesetoj godini svog vijeka.

»Zvono« tako povezuje tri znamenita i istinska središta stare hrvatske povijesti, Nin, Solin (Klis), Dubrovnik, a njihovu povezanost i pomicanje hrvatskog središta sa sjevera na jug simbolizira i Bogorodična slika, koju donosi djevojka iz Nina, a koju bi, bez obzira na pretjeranu povijesnu točnost, trebalo za pozornicu preslikati po kojoj Majci Božjoj iz knjige »Bogorodica s djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske« (Zajedničko izdanje Matice Hrvatske i Kršćanske sadašnjosti u Zagrebu, 1971.), najbolje po glavi Marije na stražnjoj strani korica časopisa »Kana«, broja 25/94. od svibnja 1978. koja je reproducirana u boji i na omotnici gramofonske ploče »Najljepše Mariji« iste izdavačke kuće (1978.) pa se zaista može lako doći do nje, a savršeno odgovara svrsi.

Napominjemo da se u splitskoj crkvici »Dobrić« nalazi ovakva Gospina slika, dospjela, navodno, u Split iz »kolijevke hrvatske prošlosti«.

Pozornica predstavlja mali trg pred crkvicom Gospe Utjehe žalosnih, negdje između Solina i današnjih Kaštelâ.

Neophodno je da se načini pročelje s vratima tê crkvice (plosnato, reljefno oslikano), to jest okvir od letava presvučen platnom ili lesonitom, visoko koliko pojedina pozornica dopušta. Stilom će se ta naša crkvica ugledati u mnoge sačuvane starohrvatske crkve, napr. kombinacijom pročelja crkve sv. Petra u Omišu sa »zvonikom za jedno zvono« crkve sv. Križa u Ninu i sa »hrapavim«, neožbukanim kamenim zidom crkve sv. Jurja u Radunu. (»Starohrvatska baština«, str. 81., 82., 83.) ili točno po crkvici sv. Jurja u Tučepima kod Makarske.

Zvonce na tornjiću mora biti. Ako se ne može naći pravo oveće zvonce, koje bi zaista zvonilo vučeno užetom iz crkve (uz uvjet da se čitava »zgrada« crkve ne ljulja), neka se načini »umjetno« zvono (napr. od stiropora), a zvonjenje neka se izvodi pravim zvonom iza scene.

Na pozornici mora još biti »sudačka stolica« za Jelenu, glomazan »kameni naslonjač« ukrašen starohrvatskim pleterom, sa naslonom za leđa udešenim tako da na njemu može na kraju stajati Gospina slika.

Scena se može popuniti »živim« zelenilom, osobito južnim.

Kostimi neće zadavati posebnih teškoća. Obje kraljice neka budu odjevene kao Jelena u knjizi »Legende o kraljici Jeleni« prilično slično Katarini Kosači s njene nadgrobne ploče u ovoj knjizi ovdje, Jelena u tamno-ljubičastoj haljini s crnim plaštem, a Margarita sasvim u crnini.

Djevojke nose dugu bijelu haljinu, zapravo košulju širokih rukava i odulje, slobodno obješene, smeđe prsluke, možda uz kakvu tkanu pregaču, ali ne previše živih šara. (I te su djevojke u »Legendama«.) Uglavnom, pojednostavljena aluzija na narodnu nošnju iz Vrlike.

Zvonarka, starija žena, isto je tako odjevena, samo joj je »haljina« smeđa ili tamno modra, a »prsluk«, marama na glavi i pregača crne su joj.

Posebnu umjetničku slobodu i scenski efekat imao bi biti kostim djevojke iz Nina.

Nemajući nikakva historijskog podatka, kako je njena nošnja mogla uistinu izgledati, pomislili smo da bi je bilo dobro obući elementima više manje današnje nošnje sa sjevernog Jadrana, napr. s otoka Krka, premda je tâ, razumije se, mnogo »mlađa«.

Za to bi trebalo uzeti sliku nošnje s Krka (to nije teško pronaći) i načiniti kraću suknju, crnu, ali obrubljenu pri dnu širokim crvenim rubom i žutim resicama, a prslučić zatvoren sprijeda, plave boje, s rubovima i naramenicama od svjetlo smeđih vrpci. Oko glave djevojke s Krka omataju usku traku rupca, koja jednim krajem slobodno pada na jedno rame, a može biti bijela ili žuta. (Zanimljiv prikaz te »marame« vidi se na slici skulpture Vanje Radauša »Krčanka«, na str. 309. šestog sveska Enciklopedije leksikografskog zavoda iz g. 1962.)

Za glumu nisu potrebne posebne upute, osim vječnih (a rijetko uvaženih) opomena da se tekst točno nauči, a dijalog uvježba do savršene povezanosti onih, što govore, i prirodnosti i da se učinak na gledaoca nastoji postići pametnim, jasnim, ne previše potenciranim i svakoj osobi primjernim govorenjem, a ne pretjeranim šetanjem scenom i razmahivanjem rukama.

Prolog mora govoriti iskusna recitatorka, ali jednostavno, slijedeći logične cjeline i naglaske i odredivši sebi točno »predahe«, sve u svemu kao da govori prozu, ali stanoviti slobodni poetski ritam mora osjetiti ona sama, pa će i slušaoci.

Podsjetimo još jednom da slobodna stilizacija drevnih nošnji i ostale opreme ne smije ići do upotrebe sasvim današnjih elemenata. (»Moderna« obuća, frizure itd.)

J. Marinov

KOB POSLJEDNJE KRALJICE BOSANSKE

Dva lista kronike propasti kraljevstva Bosanskoga

O PETSTOTOJ OBLJETNICI SMRTI KATARINE KOSAČE.

LICA:

KATARINA KOSAČA, posljednja bosanska kraljica,

KATARINA, SIGISMUND, } njena mala djeca

PAULA MIRKOVIĆ, JELENA SEMKOVIĆ, MARIJA MIŠLJENOVIĆ, } plemenite Bosanke, Katarinine pratilice

MIROSAVA, mlada bosanska seljančica,

TURSKI POSLANIK

Odigrava se u bosanskom Kraljevskom gradu Kozogradu, g. 1463, i u rimskoj palači san Marco, g. 1478.

PRVA SLIKA

KRALJEVSKI GRAD BOSANSKI KOZOGRAD

Godine Gospodnje 1463.

Odaja kraljice Katarine u tom gradu-tvrđavi.

Kameni zidove obloženi su šarenim narodnim sagovima i medvjeđim krznima.

U pozadini je isklesan na stijeni reljef Kulin-bana, nad njim datum 1180.—1204., a pod njim vise ukrštene sablje demeškinje i kubure.

Naokolo hrastove stolice i škrinje, sve vješto izrezbareno.

Kraljica Katarina sjedi za đerđefom i veze bijeli svileni oltarnik pjevajući tiho i sjetno.

KATARINA: *(pjeva)* Vezak vezem, zlatno cvijeće
Šaram po toj svili,
Svaki ubod jedan uzdah
Tebi, Bože mili.

Za svoj oltar dar moj primi,
Oče milostivi,
Daj, da Bosna pamti mene
I da vječno živi.

(Trgne se, čuvši iz hodnika pjevanje posmrtnog psalma, i skoči na noge.)

KATARINA: Opet molitva za nečiju dušu! ... Tko je danas pao u borbi za Bosnu?

GLASOVI VANI: Pokoj vječni daruj, Gospode, kralju našemu Stjepanu i svjetlost vječna svijetlila njemu!

(Paula i Jela ulaze pod crnim koprenama, pjevajući »Pokoj vječni daruj njemu, Gospodine«, a to drugi glasovi vani pjevaju dalje.)

PAULA I JELA: *(govore)* Bog primio u slavu nebesku kralja našega Stjepana Tomaševića!

KATARINA: Stjepan je preminuo? Kako? Kada?

PAULA: Turci su ga na prevaru domamili u Jajce ...

JELA: ... i tamo mu odrubiše glavu, ...

ZAJEDNO: ... jer nije htio predati Bosnu sultanu!

KATARINA: Već drugog kralja Bosne gubimo u tako kratko vrijeme!

PAULA: Tvoj vjerni drug i svijetli kralj Stjepan Tomaš, otac djece tvoje, stradao je pred nepune tri godine, ...

JELA: ... a sada, eto, i njegov nasljednik, Stjepan Tomašević!

KATARINA: Bila njegova mučenička smrt pred vječnom Pravdom žrtva za spas Bosne nesretne! Ovo je znak da sve crnji oblaci prijete slobodi i opstanku zemlje naše!

PAULA: Malo prije dojurilo je gotovo u isti mah, a s različitih strana, nekoliko izbezumljenih konjanika: svi javljaju da se golema turska vojska širi kao poplava po čitavoj Bosni!

JELA: A stražari s naših bedema uznemiriše se, jer se i prema našem Kozogradu valjaju silne turske čete kao da će svaki čas navaliti na nas.

KATARINA: I navalit će, sasvim sigurno. Turci su već zauzeli naš slavni kraljevski grad Bobovac, sad smo mi na redu, jer je jedino naš Kozograd još slobodan. Pa nek dođu, branit ćemo se!

JELA: Moramo obraniti naš Kozograd i tebe!

PAULA: Ti si nam sada jedina bosanska kraljica!

KATARINA: *(zamišljeno, više za sebe)* Jedina i, možda, posljednja ...

JELA: A tu su još i tvoja djeca, kraljević Sigismund i kraljevna Katarina, nada i uzdanica naša!

KATARINA: Da, oni su nam jedina nada i zalog budućnosti Bosne! Oni i ova naša tvrđava! Zato moramo odbiti Turke od našeg Kozograda!

PAULA: Odbit ćemo, kraljice, ne boj se! Naši vojskovođe i vojnici već se pripremaju za borbu i vjeruju da ćemo se održati!

JELA: Imamo dovoljno hrane, valjan vodovod osigurava nam svježu vodu, borci su jedan hrabriji od drugoga: čekaju samo da se ti pojaviš i da rasplamtiš njihovo junaštvo!

KATARINA: Pravo veliš, moram odmah k njima!

(Baš kad je krenula da ode, ulete njena djeca, Sigismund i Katarina.

Prati ih Mara, ali ih ne uspije zadržati da odmah ne zaokupe Katarinu.)

SIGISMUND i MALA KATARINA: Majčice, što se to događa?

SIGISMUND: Po čitavom gradu strka i galama . . .

MALA KATARINA: A nama nitko neće da kaže, zbog čega!

SIGISMUND:Zar mi nikad ništa ne smijemo znati?

ZAJEDNO: Kao da nismo već veliki!

KATARINA: *(dade znak dvorjankama da odu, pa se one povuku, a Katarina sjedne i privuče djecu k sebi nježno)* Djeco moja, sad nemam vremena da vam mnogo pričam, jer čujem da se neka turska vojska približava našem gradu. Ja se nadam da samo prolazi, ali moramo ipak biti na oprezu.

SIGISMUND: Pa što ti Turci traže u našoj Bosni?

MALA KATARINA: Kao da ne znaš: hoće da nam otmu našu zemlju, a nas da učine svojim robovima!

SIGISMUND: Ali ovo je naša zemlja, mi smo slobodan narod, je li tako, majko?

KATARINA: Jest, dijete moje, slobodna smo i samostalna država već stoljećima, od prvog velikog i slavnog vladara naše krvi, vi znate, kako se zvao!

SIGISMUND i MALA KATARINA: Kulin-ban!

(Sigismund zatim otrči pod natpis i pročita ga, pa se hitro vrati majci.)

SIGISMUND: On je vladao od godine 1180-te do 1204-te!

KATARINA: Živio, mudrače moj, kad sve to točno pamtiš!

(Bila je zaokupljena popravljanjem kose kćeri, pa nije primijetila dječakovu bezazlenu lukavštinu.)

MALA KATARINA: Ne pamti on ništa, majčice, uvijek misli samo na nekakve pustolovine i kako će pobjeći u svijet! A te brojke čita tamo na zidu, kad mu ustrebaju! Samo ja ih pamtim i nikad ih ne zaboravljam!

KATARINA: I ne smijete, djeco moja, zaboraviti ništa, što je u vezi s našom Bosnom! A iznad svega pamtite čvrsto, tko ste i što ste, kakva ste roda i poroda, kakva krv teče u vašim žilama i kojim jezikom govorite!

SIGISMUND: Kako bi čovjek mogao zaboraviti, tko je?

MALA KATARINA: I gdje se rodio?

KATARINA: Dobra moja djeco, da znate, kako sam sretna, kad vas slušam . . . Ne zaboravite ovo, što ste rekli, nikad, nikad, ma što se dogodilo, pa i kad se nikad više ne bismo vidjeli! . . .

(Da sakrije ganuće, ustane, dohvati sa škrinje debelu knjigu i pruži je djeci.)

A sad uzmite ovu knjigu i pođite s njom u kapelicu . . . Gledajte šarene slike u njoj i čitajte pomalo, što sam vas učila, dok ne dođem po vas . . .

(Djeca poslušno priklone glavice na pozdrav, pa se upute prema izlazu, ali Katarina najednom gotovo krikne.)

KATARINA: Stanite časak! *(Klekne i doziva ih raskriljenim rukama da joj priđu)* Dođite da zapjevamo pjesmicu Bosni, koju i vi i ja toliko volimo!

SIGISMUND: Ali mi to pjevamo uvečer, kad nas spremaš na počinak!

MALA KATARINA: Pa što onda? Možemo je i sada zapjevati, kad to majčica želi!

KATARINA: Jest, obuzela me neka čudna želja da baš sada zajedno ponovimo taj naš pozdrav zavičaju...

(Obujmi svako dijete jednom rukom i privine ga k sebi, pa sve troje zapjeva skladno.)

Gore naše visoke su
do nebesa plavih,
stada naša svud se bijele
po zelènoj travi.

Šumi gaj, žubòri rijeka,
pjeva mladost sva:
»Tebi uvijek bit ću vjerna (vjeran),
Bosno rođena,
Bosno ponosna!«

KATARINA: *(sve jače uzbuđena, a da ni sama ne zna, zašto, ustane sad naglo, poljubi djecu i odgurne ih nježno prema izlazu, šapćući)* Idite sad, djeco moja, idite, zbogom, ... ne zbogom, što to govorim, dovi- đenja začas!

(Izjuri, da je ganuće ne svlada sasvim.)

SIGISMUND: Što je našoj majci danas? Sva je nekako smušena!

MALA KATARINA: Ima mnogo briga sigurno ... Hajde, poslušajmo je i pođimo s knjigom u kapelicu!

SIGISMUND: Ja ne bih išao, seko ... Tu knjigu znamo već napamet, što će nam!

MALA KATARINA: Ali to je divotni misal velikog vojvode bosanskog Hrvoja Vukčića Hrvatinića, knjiga, kakvih ima malo i u velikom svijetu, veli majčica.

SIGISMUND: Neka je, ali sve u njoj znamo već napamet, od velike slike vojvode Hrvoja na bijelom konju, pa do najsitnije sličice među slovima...

MALA KATARINA: One, na kojoj je naslikan grad Split, je li? Meni je ona najdraža, jer svi stariji pričaju da je

Split naš grad, krasan kao bijeli galeb na plavom Jadranskom moru...

SIGISMUND: Sigurno jest, ali *(Baci knjigu natrag na škrinju pa će tajanstveno)* bit će veselije da mjesto čitanja pođemo u jednu veliku pustolovinu! ... Njuškajući po gradu, otkrio sam u podrumu jedan prozorčić sakriven među bršljanom, kroz koji se tvoja mačka izvukla iz grada.

MALA KATARINA:I ona se uvijek kojekuda skiće, baš kao i ti!

SIGISMUND: Trgnuo sam zarđalu rešetkicu i iskočio sam i ja napolje.

MALA KATARINA: I nisi se udario?

SIGISMUND: Nisam ... Pao sam među neku paprat na usku stazicu oko bedemâ, punu jagoda, slatkih kao med...

MALA KATARINA: I poslije si se tuda uvukao natrag?

SIGISMUND: Jesam, i nitko za to ne zna! Hajdemo sad zajedno na taj izlet!

MALA KATARINA: Ali ne smijemo bez majčina dopuštenja!

SIGISMUND: Brzo ćemo se vratiti ... Dođi! Vidjet ćeš, kako se krasan pogled širi nadaleko, kad se izvučeš iz zidina! Vidjet ćemo i te Turke, ako zbilja prolaze dolje u dolini, ionako ih nismo još nikada vidjeli!

MALA KATARINA: Neću, ne smijemo biti neposlušni majci!

SIGISMUND: Reci radije da se bojiš, jer si kukavica! Stidi se da te strah, kad te vodi ovakav junak kao ja! Naprijed, dakle, ženska glavo plašljiva! *(Potegne je sa sobom, premda se ona otima i gotovo kroz plač ponavlja)*

MALA KATARINA: Neću, neću, majka će se ljutiti . . .
(Sigismund je jači i odvuče je sa scene.
Čas zatim uniđu s druge strane Katarina i Paula.)

KATARINA: *(potišteno, ali odlučno)* Sad znamo, što nas čeka: Turci hoće Kozograd! Stigli su i dižu tabor dolje pod našim brdom, a uputili su nam već i nekog svog poslanika da nas, valjda, prestraši. Očito im se žuri da nas unište.

PAULA: Ako ne želite primiti tog Turčina, zapovjedite da ga odvedu kapetanima vaše vojske.

KATARINA: Ne! Zašto? Ako on traži mene, neka me vidi i čuje! Uvedi ga ovamo, tu ću s njim razgovarati!

PAULA: *(u strahu)* Sama?

KATARINA: Pa i on će biti sam! Osim toga, znam i ja nešto malo rukovati oružjem!

(Ode do zida i skine jednu kuburu, ogledava je, je li nabijena.

Paula iziđe, očito zabrinuta i vrteći glavom.

Odmah zatim uđe turski poslanik, neki viši zapovjednik, sudeći po raskošnom ruhu, pa digne po turskom običaju desnicu u znak pozdrava na grudi, na usta, na čelo.)

POSLANIK: Selam alejkum, kraljice Katarino, i pozdrav i poruka mog gospodara, uzvišenog sultana Mehmeda II. El Fatiha!

KATARINA: Što tražite obojica od mene?

POSLANIK: *(malo zbunjen njenom oštrinom)* Došao sam da se prijateljski porazgovorimo.

KATARINA: Teško je prijateljski razgovarati s neželjenim gostom! Budi stoga kratak! *(Mjereći ga sumnjivo.)* I reci mi najprije: jesi li ti uistinu vojnik, jer meni se čini da si žensko!

POSLANIK: Pogodila si, žensko sam, ali i vojnik, dugo se već borim u sultanovoj vojsci i dotjerala sam do zapovjednika.

KATARINA: A hrvatski znaš otud, što ti je to materinski jezik, je li? I ti si, dakle, jedna od izdajica, koje su stupile u službu dušmanskog osvajača, da mu pomogneš zarobiti tvoju braću i zemlju rođenu! . . . *(Podigne kuburu prema njoj)* Zahvali Bogu, što si žensko, i gubi se!

POSLANIK: Obuzdaj se, kraljice, i pokušaj shvatiti, zašto sam ja sultanov ratnik i zašto dođoh k tebi po svojoj vlastitoj želji! Saslušaj me, molim te, za korist svoju i zajedničke nam domovine Bosne.

KATARINA: *(htjela je opet planuti, ali se svlada i okrene joj leđa, dobacivši)* Dobro, reci, što imaš!

POSLANIK: Ti znaš, Katarino, da turskoj sili, koja je iz Azije krenula na Evropu, nitko dosada nije odolio: vojske i države padaju pred njom redom kao žitno klasje. Ako se mala Bosna pokuša oprijeti turskoj navali, bit će pregažena, a njeno stanovništvo istrijebljeno . . .

KATARINA: *(upadne joj u riječ oštro)* A ako ta mala Bosna padne na koljena i sama sebi objesi o vrat turski jaram, ako mi u njoj pogazimo svoju vjeru i prihvatimo islam, tvoj će nam sultan milostivo dopustiti da u svojoj, do jučer slobodnoj i bogatoj Bosni, životarimo kao osmanlijsko roblje pod svakojakim poniženjima, nasiljem i pljačkom. Tako tvoj veliki sultan već uređuje Bošnjanima život u krajevima, koje je zaposjeo, ubijajući redom naše ugledne ljude i darivajući narod gladovanjem, vješalima, batinama i kolcem. To i nama nudiš, je li, prodana dušo?

POSLANIK: O tebi ovisi da to ne bude tako, kako si rekla. Prihvati islam i priznaj vrhovnu vlast sultanovu,

pa ćeš ostati bosanska kraljica i moći ćeš svojem narodu pružiti zaštitu i blagostanje. A Bosna će u okrilju turskog carstva procvasti!

KATARINA: Dosta je bilo praznih riječi, ženo! Znam, što ste vi Turci donijeli kamogod ste stigli, i imam samo jedan odgovor na tvoj pokušaj da me prevariš: branit ću sa svojim ljudima ovu zemlju i Kozograd do posljednje kapi krvi, nećemo prodavati ni sebe ni Bosnu, a bude li nam suđeno da padnemo, pasti ćemo kao ponosni i hrabri Bošnjani i kršćani! *(Pokaže joj izlaz)* Tamo ti je izlaz!

POSLANIK: Divim ti se, kraljice!

KATARINA: A ja tebe žalim, poturice!
(Okrene joj leđa i ne osvrće se više na nju.
Poslanik se šuteći pokloni i ode.)

JELA i MARA: *(koje su očito prisluškivale za drugim vratima, ulete ogorčeno)* Jesi li odbila zmiju, junačka kraljice naša?

KATARINA: *(kimne umorno)* Jesam, . . . ali, što sada?

JELA: Turci ne čekaju! Naši su s bedema primijetili da su turski vojnici već razorili naš vodovod, i voda nam više ne dolazi.

MARA: A u našim bunarima imamo vode samo za dva, tri dana!

PAULA: *(dolazi noseći dugu strijelu i na njoj smotano pismo)* Prejasna kraljice, ova strijela s pismom doletjela je odozdo iz turskog tabora. Pismo je naslovljeno na tebe!

KATARINA: *(više porugljivo, nego li uzbuđeno)* Sultan zaista ne gubi vrijeme: djevojka-poslanik nije još mogla ni izići iz našeg grada, a već odgovor stiže! *(Razmota i razgleda)* Ne, to je nešto drugo, napisano hrvatski, ali potpisan je Ferid Saračević, pašin pisar,

opet jedan naš čovjek, poturica . . . *(Preleti pismo i vrisne)* Isuse, Marijo! Uhvatili su Sigismunda i Katarinu . . . Djeca su im, vele, sama izišla ususret . . . Kako se to moglo dogoditi? Kako je nebo moglo to dopustiti? . . . *(Baci pismo na pod, uhvati se za glavu i udari u plač.)*

PAULA: *(podigne list i pročita sve, što sadrži)* Nisi do kraja pročitala pismo, kraljice . . . Ima u njemu i neki tračak utjehe . . . Sultan daje vjeru da će djecu poslati u tursku kao svoju i da će se uvijek brinuti za njih, ako mu do tri dana predamo Kozograd . . . U protivnom će oboje djece smaknuti . . .

JELA i MARA: Spasi djecu, kraljice, spasi ih!

PAULA: Kad budemo znali da se nalaze u Turskoj i da su dobro paženi, moći ćeš ih kasnije otkupiti za novac, koji Turci uvijek rado primaju!

JELA i MARA: Idi i posavjetuj se gore s našim ratnicima!

PAULA: Oni su već prije zaključili da Kozograd ne možemo obraniti, pa je bolje da još sutra udarimo iz svih naših topova na Turke, a iduću noć da kroz tajni podzemni izlaz umaknemo iz Kozograda . . . Kroz naše gore, koje samo mi poznajemo, možemo se probiti do Dubrovnika, a onda do Rima da zatražimo pomoć pape, . . . za Bosnu i za tvoju djecu . . .

JELA i MARA: Učini tako, gospo, idi k našim junacima!

KATARINA: *(sasvim utučena ustaje oborene glave, teturajući)* Idem, idem, pa što oni reknu, poslušat ću . . . Ja ionako ne znam više ni što mislim ni što radim . . . Djecu moju, pola srca moga, oteše mi neljudi, Bosnu moju, drugu polovicu srca ako ostavim, kako ću dalje živjeti?

(Iziđe vukući se jedva, Paula je isprati.)

JELA: *(uzdahne)* Ni ja ne mogu zamisliti da se otkinem od ovih naših gora, šuma, pitomih dolina . . . Ne vjerujem da ću to podnijeti . . .

MARA: Podnijet ćeš, sestro, podnijet ćeš, narod naš odavno veli: »Ne daj, Bože, što se podnijet može!« . . . Nismo mi ni prvi ni posljednji prognanici s rodnoga ognjišta . . .

PAULA: *(vraća se užurbano)* Od kukanja sad nikakve koristi . . . Spremajmo se na odlazak . . . Uzmimo sve, što vrijedi!

JELA: Ovaj oltarnik, koji je Katarina izvezla, predat ćemo usput samostanu u Zaostrogu, kome ga je kraljica i namijenila . . .

PAULA: *(ogledavajući se po sobi, zadrži pogled na onom natpisu u pozadini)* Rastajemo se, dakle, Kozograde naš: ti si ponosno nosio spomen da je Kulin-ban, . . .

JELA i MARA: . . . , najbolji vladar, koga smo imali, . . .

PAULA: . . . gradio bosansko kraljevstvo više od dvadeset godina.

JELA: . . . od 1180 do 1204.

MARA: . . . kako tu piše . . .

PAULA: Hoće li netko, kad te sutra Turci razore, napisati na tvojim razvalinama, kako je kraljevina Bosna 1463-će u nekoliko dana propala?

ZASTOR

DRUGA SLIKA

RIM

Početak godine 1478.

Soba u rimskoj palači San Marco, u gradskoj četvrti Rione della Pigna, blizu crkve sv. Marka de Urbe, gdje bosanska kraljica Katarina Kosača živi u izbjeglištu, otkada je, početkom g. 1464., stigla u Rim iz Dubrovnika preko Ancone, s brojnom pratnjom od četrdeset konjanika i mnoge muške i ženske bosanske vlastele i posluge.

I Katarina i njene tri najvjernije pratilice ostarjele su vidljivo, jer je od prošle slike proteklo više od četrnaest godina, ostavivši na njima traga u licu i stasu.

Pozornica je u početku prazna, ali kroz prozore dopire s ulice vesela galama i nekakva pustopašna talijanska pjesma.

MARA: *(uleti u sobu, pritrči prozoru, nasmije se prizoru, koji je ugledala na ulici, pa se okrene natrag vratima, otkud je došla i poviče)* Jelo, Jelo, dođi da vidiš: pod našim je prozorima čitav vašar maškarâ, skaču, plešu, pjevaju i vrište kao da su pomahnitale! ... Čuj ih samo!

(Ponavlja veselu pjesmicu, koju Talijani dolje pjevaju, dok Jela ulazi)

Cantiam, danziam, amici,
Invita il Carneval,
Siam giovani, felici,
Lontano d'ogni mal!

(Mara se i sama razveseli, pjevajući tu plesnu pjesmicu, pa uhvati Jelu i zavrti je u plesu, a onda je pusti i završi smijući se glasno)

Baš su smiješni ti Talijančići! Samo vrište: »Pjevajmo, prijatelji, Karneval nas zove, a mladi smo, sretni, daleko od svake nevolje!«

JELA: *(bez oduševljenja)* Što se čudiš, draga moja? Četrnaest smo godina ovdje u Rimu, a ti još nisi naučila da Talijani svaki dan nađu nešto, zbog čega će galamiti i pjevati, pa kako ne bi danas, kad slave poklade ili karneval, kako oni kažu?!

MARA: Nije ti Rim naša ozbiljna i šutljiva Bosna!

JELA: Nije ni Bosna šutjela i tugovala, dok je nisu Turci zauzeli i svako zlo i nevolju navalili na naš svijet, a svaku radost ubili u njemu!

MARA: Od godine Gospodnje 1463., kad Osmanlije zavladaše Bosnom, a sada je već započela 1478 ...

JELA: Sigurno se od tada ne čuje više pjesma mladih pastirica po našim zelenim pašnjacima kraj bjelorunih stada, onako, kako smo i mi negda pjevale, pamtiš li još?

MARA: Najradije onu pjesmicu, koju je naša kraljica i svoju djecu i nas bila naučila ...

JELA: *(zapjeva tiho)*
Gore naše visoke su
do nebesa plavih ...

MARA: *(prihvati pjesmu)*
Stada naša svud se bijele
po zelènoj travi.

JELA: Šumi gaj, žubòri rijeka ...

MARA: Pjeva mladost sva:

ZAJEDNO: »Tebi uvijek bit ću vjerna,
Bosno rođena,
Bosno ponosna!«

MARA: A sjećaš li se, kako bi ono momak djevojci podvečer zapjevao:
(Sad ona zapjeva:)
Da sve zvijezde s neba padnu
Do tvog ognjišta,

JELA: *(zapjeva s njom)*
Ti bi meni od svih bila
Zvijezda najljepša ...

MARA: Tako je to negda bilo u slobodnoj Bosni, a sad Bosna u ropstvu tuguje i pati, a mi izbjeglice venemo i plačemo ovdje za njom.

(Uhvati obim rukama Jelu za ramena i zagleda joj se oštro u oči.)

Jelo, reci mi iskreno, vjeruješ li ti da ćemo mi ikada više vidjeti svoju Bosnu rođenu?

JELA: *(obori glavu)* Ne vjerujem, Maro, golema se dušmanska sila oborila na naš rodni kraj i ne vidim, tko bi ga mogao istrgnuti iz njene vlasti. Svi ćemo mi ostaviti kosti ovdje u tuđini!

MARA: Ali naša se Katarina uporno nada da će papa nagovoriti sve kršćanske vladare u Evropi da istjeraju Osmanlije iz Bosne i da našu kraljicu i nas vrate na našu djedovinu!

JELA: Papa bi to sigurno i sam želio, ali ne ostvaruje se ni njemu sve, što bi htio ... Otkad smo u Rimu, već je treći papa na Petrovoj stolici, a ništa se za oslobođenje Bosne nije uradilo, premda su nam svi ti pape bili skloni.

MARA: Ne možemo se ni na današnjega potužiti: i Katarina i mi živimo od njegove pomoći.

JELA: Ipak joj ni Pio II, ni Pavao II. ni ovaj Siksto IV., nisu nikada pružili toliko novca, koliko bi joj trebalo da iskupi djecu iz turskog sužanjstva, a čežnja za Sigismundom i Katarinom izjeda našu kraljicu možda i više nego briga za Bosnu ...

MARA: I danas je opet pošla papi radi toga ... Veli da su joj mnogi talijanski velikaši obećali znatne svote, da bi sastavila veliku otkupninu, koju Turci traže za njeno dvoje djece.

JELA: Ah, Latini su brzi na obećavanju, ali spori na izvršenju obećanja. Na kraljičine molbe odgovaraju samo cifrastim pismima, evo i danas je neki glasnik donio ovu poruku, tko zna čiju, i predao je našem vrataru dolje.

(Pokaže zapečaćenu pergamenu i vrati je natrag u torbicu, koja joj visi o pojasu.)

MARA: To ti prenesi Pauli, ona je naš vrhovni tajnik, bilježnik i pisar, kako je Katarina u šali naziva, kad joj svoja pisma kazuje u pero i kad traži da joj Paula čita sve prispjele dopise.

JELA: Paula i jest najpismenija od nas!

MARA: *(u smijehu)* Ili jedina zaista pismena, možeš reći!

JELA: *(prekine smijeh)* Tiho! Kraljica se vraća!

(Uozbilje se i priklone glavu na poklon, kad kraljica uđe. Katarina dolazi s Paulom: kraljica je mnogo više od ostalih Bosanki oronula, posijedila je i pogrbila se, hoda opirući se o štap i vidljivo snuždena lica.)

JELA i MARA: Dobro nam došla, kraljice naša!

KATARINA: I bolje vas našla, drage moje ... Hvala vam, što još jedino u vas nalazim malo dobra na tom svijetu! *(Sjedne klonulo)*

MARA: Čini mi se da se zle volje vraćaš od svetog oca.

JELA: Zar te nije ljubezno primio?

KATARINA: *(potišteno i odmahnuvši rukom kao da hoće reći »Koja mi korist od toga?«)* Jest, bio je ljubezan kao i uvijek i rekao mi je da ga što prije opet posjetim. Ali nikakve mi nove nade nije dao ni za oslobođenje Bosne ni za otkup moje djece.

PAULA: *(očito ne može zadržati ogorčenje, što se nakupilo u njoj, pa provali)* Da, papa je bio ljubezan, ali ona visoka crkvena gospoda oko njega! Prvi uglednik, koji nas je dočekao u predsoblju, omjerio nas je prezirno od glave do pete, kako smo odjevene, i ukorio nas oštro da se ovako ne dolazi pred papu.

KATARINA: Odgovorila sam mu skromno da sam ja uboga stara žena, prognanica, kojoj su oteli domovinu i djecu, pa nemam razloga ni sredstava da se oblačim u raskoš, a osim toga, ja sam franjevačka trećoretkinja, kojoj i u nošnji mora biti uzorom siromašak iz Asiza.

PAULA: *(srdito)* Nato je taj uglednik sasuo na našu kraljicu ovakve grdnje:

(Oponaša uvredljiv i porugljiv ton dotičnoga):

»Znam da ste franjevačka trećoretkinja, i poznato mi je, što sve vaša časna subraća franjevci pričaju po Rimu o vašem upravo svetačkom životu i izvanrednim krepostima i o svojoj franjevačkoj namjeri da vas, netom umrete, proglase sveticom ili barem blaženom. Ali to vas ne rješava dužnosti da onima, koji nisu franjevci ni trećoretci, iskazujete poštovanje, koje im pripada! Jeste li me razumjeli?«

JELA i MARA: *(ogorčene i one)* A što si ti na to, kraljice?

KATARINA: *(kao da govori dotičnome)* »Razumjela sam odavno da svaku nemilu riječ pravi kršćanin mora strpljivo primiti i prinijeti Bogu kao žrtvu za svoje i tuđe grijehe!«

JELA i MARA: To si mu baš dobro kazala!

PAULA: A drugi uglednik, koji nas je na odlasku ispratio, rekao je na vratima kraljici čisto i bistro, neka ne dolazi svaki čas svetom ocu i neka mu prestane dodijavati zbog te nekakve Bosne, u kojoj i onako žive samo divljaci, i zbog njenog potomstva, koje nikoga ne zanima! Tako je rekao! *(Ode srdito.)*

JELA i MARA: Tome si, valjda, malo oštrije odbrusila?

KATARINA: Nisam ... Rekoh samo: »Ne znam, da li smo mi u bosanskim planinama divljaci, kako se vi udostojaste kazati, ali znam da nisam nikada čula da moji zemljaci ovako govore o drugoj braći u Kristu, pogotovo, kad nekoga bije takva nevolja, kao moju Bosnu sada!«

JELA i MARA: *(oduševljeno)* Živjela, kraljice naša! Više mu i nisi morala reći!

PAULA: *(vraća se vodeći mladu djevojku u bosanskoj narodnoj nošnji)* Nakon tih neugodnih susreta s tuđinima, Bog nam za utjehu šalje jedno čedo naše

domovine, da nas razvedri! Ovo je Mirosava, prava Bosanka, došla je u Rim s nekim čestitim dubrovačkim trgovcima, da tvojom pomoću nađe službu u kakvoj rimskoj kući, kao već mnoge njene vršnjakinje, koje glad i tursko nasilje otjeraše iz Bosne...

KATARINA: Takvu ću ti službu lako naći, drago dijete! Sve se rimske gospe otimaju za naše djevojke, jer su marljive, uredne i pobožne. A iz kojeg si kraja Bosne, Mirosavo?

MIROSAVA: Iz jednog naselja pod tvojim Kozogradom, ... to jest, pod brdom gdje je nekada bio tvoj Kozograd...

KATARINA: *(nemilo pogođena)* »Bio«, veliš ... Zar ga više nema?

MIROSAVA: Nema, prejasna kraljice... Kad si ti one noći otišla, Turci su još nekoliko dana čekali oko grada, misleći da je tebi došla neka vojska u pomoć...

MARA: *(podrugljivo)* Povjerovali su tragovima naših konja, koje smo bili naopako potkovali, pa su odlazeći ostavljali trag kao da neko konjaništvo dolazi u naš grad...

MIROSAVA: A onda su junački navalili na prazan grad, razorili ga i spalili do temelja ... Sad od njega strši samo još koji nagoreni ostatak zida!

KATARINA: *(duboko potresena)* Dragi moj i krasni Kozograd ... Nestade, kao da ga nije nikad ni bilo...

MIROSAVA: Ali narod ne zaboravlja, kako si ga ti hrabro branila i kako je čak i jedan turski vojskovođa poginuo od topa, kojim si ti sama upravljala ... A priča se da je taj ratnik bio žensko, pa su mu Turci načinili poseban, djevojački grob na putu od Kiseljaka prema Fojnici i zovu ga »mezar gazi-djevojke«, što znači »grob junačke djevojke« ...

KATARINA: *(sabere se u molitvi)* Bog dao vječni mir toj nesretnici! To je, dakle, ona djevojka-ratnik, koja me posjetila! ...

MIROSAVA: A naše žene od tuge za tobom povezaše glave crnim maramama ... Još ih nose i zovu ih »katarinke« ...

KATARINA: Crna tuga Katarinska, moja i njihova ...

MIROSAVA: Mi djevojčice često smo se penjale do dragih ruševina i plakale smo, prekapajući po kamenju, da nađemo uspomenu na tebe ... Ali jedino ja, na mjestu, gdje je, kako starci kažu, stajala tvoja kapelica, otkrih pod nekim kamenom ovaj zlatni novac ... *(Izvadi ga iz njedara i pruži ga kraljici.)* Nikome ga nisam pokazala, htjela sam ga vratiti tebi, kraljice naša, kad nam opet dođeš u Bosnu, ali nisam to dočekala ...

KATARINA: Sastasmo se tek ovdje u tuđini, obje gonjene istom zlom kobi Bosne naše ...

MIROSAVA: Uzmi taj zlatnik kao pozdrav zemlje naše, koja ga je za te čuvala, i po meni ti ga šalje! *(Pruža joj dukat.)*

KATARINA: Neprocjenjiv mi dar donosiš, dijete drago, jer je ovo spomen-zlatnik, skovan o krunidbi Stjepana Tomaševića, posljednjeg kralja bosanskoga, koja je sultan Mehmed II. na prevaru okrutno smaknuo u Jajcu prije petnaest godina ... Ni ja nemam ni jedan takav dukat, tvoj će mi biti svetinja ... Hvala ti, mila moja, pobrinut ću se za tebe kao za svoje dijete! Odvedi je, Maro, da se najprije okrijepi i odmori!

MARA: Dođi, Mirosavo! *(Tiše djevojci, odvodeći je)* Vidiš, ovako ti naša kraljica prima svakoga, kome nešto treba, pa je nekidan jedan brbljavi talijanski prosjak, primivši od nje obilnu milostinju, uzviknuo: »Ako papu zovemo svetim ocem, vas moramo zvati svetom majkom sirotinje!« Tako čitav Rim misli, samo se to pred Katarinom ne smije spomenuti, jer se strašno ljuti! Ali ja ću ti još mnogo lijepih stvari pričati o njoj ... nasamo! To ti je tako: ljudi se obično kriju, kad nekoga ogovaraju, a pred Katarinom se moraš kriti, kad o njoj dobro govoriš! Upamti to!

(Iziđu zajedno.)

KATARINA: *(još uvijek promatra zlatnik)* Spomen-zlatnik krunisanja Stjepana Tomaševića ... Kakvo je to slavlje bilo, kakva nada za budućnost Bosne! ... To i na zlatniku piše: »Spes nostra«, »nada naša« ... A sad je taj naš posljednji kralj pod zemljom, posljednja kraljica, bolesna i stara, obija tuđe pragove i čeka smrt pod tuđim krovom ... Zar je kraljevini Bosni zauvijek odzvonjelo?

JELA: Nije, kraljice, dok živi tvoj sin, jedini zakoniti nasljednik bosanske krune!

PAULA: Ti znaš da živi, dobila si mnogo pouzdanih vijesti o tome!

KATARINA: Malo znam, dočula sam tek toliko da je negdje u Turskoj, on i moja mala Katarina ... Mala, velim, a sad je već premašila dvadesetu godinu, ako je živa, a Sigismund je dvije godine stariji od nje ... Ali kadgod sam pokušala naći puta da pregovaram o njihovu otkupu, nikamo nisam stigla svih ovih tužnih četrnaest godina ...

JELA: Ništa, ipak, nije izgubljeno, dok se zna da su živi, i dok mali i veliki vladari Evrope vode o njima računa ... Eto, i danas vam je opet došlo jedno ugledno pismo s mnogo pečata ... Možda nosi neku dobru vijest ... *(Vadi pismo iz torbice.)*

KATARINA: *(umorno)* Bit će opet nečije slatkorječivo himbeno izmotavanje što ne može ništa učiniti za mene ... Daj ga Pauli, neka ga baci u vatru kao i ostale slične poslanice ... Ja ću se radije primiti svoje krunice, večeras me neke ružne slutnje muče, molitva mi je jako potrebna ...

(Ode u pozadinu i spusti se na koljena na klecalo pred slikom Majke Božje, prekriži se, poljubi križ na krunici, pa počne poluglasno moliti prebirući zrnca...

Paula uzme iz Jeline ruke pismo, bez osobita zanimanja, ali kad baci površan pogled na omot, protrne, skoči u stranu, počne grozničavo kidati pečate, rasklopi list i navali kao mahnita čitati njegov sadržaj.

Videći njeno uzbuđenje, Jela se usplahiri, htjela bi i glasom i kretnjama pitati, što je to, ali je Paula odlučno odgurne i dade joj oštro znak da šuti i da miruje, pa se Jela pokunji, no ne prestaje napeto pratiti Paulino vladanje.

A Paula čita i čita ne samo sve brže, nego i u sve većoj panici, koja joj izobliči lice...

Kad je napokon stigla do kraja, savije pismo, uhvati se za glavu, zatetura kao da će pasti, šapćući očajno, ali jedva čujno:

»Bože, što ću sad?!«

(Zatim se ipak sabere, svlađa svoje uzbuđenje i kao da je našla neko rješenje, izusti poluglasno:)

»Samo to moram učiniti, samo to, pomozi mi, Gospode!«

(Prividno već smirena, priđe s leđa Katarini i najavi svečano:)

PAULA: Presvijetla kraljice, ovo ti pismo šalje ... tvoja Katarina! ...

KATARINA: *(trgne se kao ošinuta gromom, pa se, onako klečeći, okrene licem Pauli i jedva izmuca)* Što si to rekla? ... Tko mi to piše?

PAULA: Tvoja kći Katarina! ... Vlastitom rukom! ... Čitaj!

KATARINA: Ti znaš da su me oči odavno izdale, pa ne razabirem više slova! ... Ali daj mi taj list, da ga poljubim, da ga privinem na srce kao onu, koja ga je pisala ... *(Učini to, pa vrati list Pauli)* A sad mi čitaj, što piše, brže, brže, dok nisam umrla od sreće ...

PAULA: *(opet jako uzrujana i zbunjena)* Oprostit ćeš, prejasna kraljice, ali neću moći brzo čitati. I ja sam uzbuđena, jedva vidim slova...

KATARINA: Ništa zato, samo čitaj, čitaj odmah, četrnaest godina čekam taj list...

PAULA: *(počne čitati i zaista teško sriče riječ po riječ)* »Prejasna kraljice i majko moja!«

KATARINA: *(za sebe)* Majko moja! ... Otkada ne čuh tu milu riječ!

PAULA: »Napokon mi se pružila prilika da ti pošaljem glasa od nas ... Brat i ja dobro smo, ... već smo oboje odrasli ljudi, ... uvijek mislimo na Tebe i ... i ... na našu dragu Bosnu ... Više ti danas ne mogu pisati, ali ako se ti meni hoćeš javiti, predaj pismo donosiocu ove poruke ... Tvoja djeca Sigismund i Katarina« ...

(Odahne, kao da je zbacila najteži teret sa sebe.)

KATARINA: *(sad već u najvećoj radosti)* Još pitaju, želim li im se javiti! Odmah, odmah ćemo im otpisati, dugu, srdačnu poslanicu ... Pripravi se, Paula, pisaru moj, ja ću najprije pogledati, koliko smo vrećica novca već sabrali za njihov otkup, a koliko još imamo pismenih obećanja za pomoć ... To će me malo zadržati, ali moram to obaviti, da im mognemo javiti, kako stojimo, a onda ćemo sjesti i pustiti majčino srce da slobodno govori tvom peru ... A još ću nešto donijeti, što sam od vas krila sve ovo vrijeme, to ćemo im odmah poslati s pismom ... Oh, Bože, Bože, kako da Ti zahvalim, što me nisi zaboravio!

(Otrči kroz vrata u pozadini, koja su samo zastrta zavjesom)

PAULA: *(sjedne sva slomljena)* Ako ovo preživim, sve ću u životu izdržati!

JELA: *(čučne do nje)* Što je tebi, zaboga? Kukaš, a pročitala si Katarini najdražu vijest?

PAULA: Jelo, učinila sam nešto strašno, ali osjećala sam da to moram učiniti: pročitala sam ono, čega u ovom pismu nema ... Slušaj, što djeca uistinu pišu majci!

(Čita, mnogo brže nego prije:)

»Poštovana majko i bivša bosanska kraljice! *(Ponovi naglašavajući)* »Bivša bosanska kraljice«, čuješ li to? ... Pišemo ti iz Carigrada, sa velikih proslava novih pobjeda turske vojske na svim bojištima ... Tvoj je sin ovdje jedan od najmilijih sultanovih vojskovođa, istakao se u mnogim bitkama, šireći Alahovu vjeru i tursko carstvo. Sultan i svi Turci cijene ga i časte, dali su mu čak naslov 'Ishak-beg kral-oglu', što turski znači 'kraljev sin', i htjeli bi ga učiniti svojim kraljem Bosne ... No Sultanu bi bilo milije da ti budeš turska kraljica Bosne, kad te narod toliko štuje. Zato te u sultanovo i naše ime molimo, draga majko, prihvati islam, kao što smo ga mi, tvoja djeca, već odavno primili, pa se i ja sad zovem Zehra, priznaj sultana svojim vrhovnim zaštitnikom, a on će te odmah sa svim počastima vratiti u Bosnu kao kraljicu, bit ćeš opet bogata i slavna, umjesto da se kao prosjak potucaš po svijetu. Tvoji snovi o slobodnoj Bosni neće se nikada ostvariti, prihvati ono, što ti najveći vladar svijeta nudi, za svoje i naše dobro! Ako nećeš, nemoj ni odgovoriti na ovo pismo, ali prestani raditi na našem otkupu iz turskog ropstva, jer mi nećemo da nas otkupiš, mi ovdje nismo robovi, nego turski uglednici! Budi, dakle, pametna i pridruži se i ti nama! To ti, uz pozdrav, poručuju tvoj Ishak-beg Kral-oglu i Zehra.«

(Netom je Paula počela objašnjavati Jeli, što je uradila, zastor se na vratima u pozadini odmakao u stranu, Katarina se nasmijano i užurbano vratila kao da je nešto zaboravila reći ili učiniti.

One je nisu čule, ali nju su već njihove prve riječi prikovale na mjestu i ispunile jezom.

Zato povuče tiho zastor preko vrata i ostane očito slušati za njim.

Kad je Paula pročitala posljednje riječi pisma, za zastorom nešto tresne.

Paula i Jela skoče prestrašeno na noge.)

PAULA: Što je to lupnulo?

JELA: Kao da je nešto palo ...

PAULA: Netko ili nešto ...

JELA: Tamo za zastorom ...

(Priskoče zastoru: Katarina leži za njim na zemlji kao bez svijesti.)

PAULA i JELA: *(vrisnu zajedno)* Kraljice!

(Kleknu do nje i pokušaju je podići.)

JELA: Što ti se dogodilo?

PAULA: Zar si čula?

KATARINA: *(dolazi pomalo k svijesti i kimne bez riječi, beskrajno rastužena.)*

PAULA: Kazni me najstrože, kraljice, ja sam te podlo prevarila ...

KATARINA: *(pridiže se pomalo)* Ne, vjerna moja Paulo, ti si mi htjela prištedjeti najteži od svih udaraca, koji su me u životu još mogli snaći ... Hvala ti! Ali Bog nije dao da Tvoja plemenita namjera uspije ... Bog mi je htio pokazati da nam On, zajedno s križevima, šalje i snagu da ih podnesemo ... Njegovom pomoću podnijet ću i ja ovaj, nadam se, posljednji križ ... Ja, dakle, nemam više svoje djece, to će biti moj kraj! ... *(Uzima iz ruku Paule ono pismo i tužno ga promatra.)* Neće ni da im pišem, ako ne pristanem na njihovu đavolsku ponudu da sebi i Bosni priznam sultana gospodarom ... *(Privija ipak nježno njihovo*

pismo na grudi) Jadna moja zavedena i otuđena djeco, majka vas ne može osuditi ... Ali pisat ćemo im, Paula, pisat ćemo im, ipak, da se njihova majka ne prodaje, i sve drugo, što mislim i osjećam, a Bog nek dalje ravna njihovim sudbinama ...

(Polako je pribrala snagu i snašla se, pa se vraća do vrata i podigne s poda drvenu kutijicu, koja joj je u padu ispala, pomiluje je dlanom i spremi je za pojas, zaključivši)

Ovo im, nažalost, nema više smisla poslati ...

MIROSAVA: *(uniđe opasana pregačom, očito se već uklopila u kućno poslovanje)* Presvijetla kraljice, Mara pita, hoćeš li večerati? *(Vidjevši da je Katarina odmahnula glavom odbijajući)* Barem nešto malo, danas nisi ni ručala, veli Mara ...

KATARINA: Ne treba mi večeras jela, a naskoro mi, valjda, ništa više neće trebati ... Ali dobro je, što si došla, Mirosavo, priđi da ti nešto kažem!

(Sjeđne i privuče je k sebi).

Malo prije rekoh ti da ću ti naći službu u Rimu, a u sebi sam mislila da te zadržim uza se. Sad mi je Bog nadahnuo bolju misao. Ja imam priličnu svotu novca, koja, ... koja mi sad više ne treba. Dat ću je tebi i povjerit ću te poznatim Dubrovčanima, koji se sutra vraćaju u grad svetog Vlaha, da povedu sa sobom tebe i još neke naše mlade zemljake iz Rima, i da ti čuvaju zlato, koje ti dajem. Iz Dubrovnika ćete ti i svi drugi lako stići u Bosnu! Ostanite na rodnom pragu, a s kraljičinim novcem okućite se ponovno i pomažite našoj sirotinji ... To bih željela da učiniš, ako ti nije žao ostaviti miran i lagodan život raskošnog Rima da se vratiš u bijedu i stradanja Bosne.

MIROSAVA: Oh, gospo, ja ovdje ne bih nikada mogla biti sretna, jer je moje srce ostalo među našim brdima, uz naše kolibe i ljude ...

KATARINA: Izrekla si nešto veliko, mila moja, jer našoj mučenici Bosni treba tvog srca, treba joj ljubavi svih nas, treba joj da, tkogod može, ostane uz nju, da ne ostavlja prazne kuće i njive, u koje će se tuđin useliti i zagospodariti našom djedovinom ... Vrati se kući i nemoj to nikad zaboraviti! ...

(Dade znak Jeli da odvede djevojku, pa je sama isprati do vrata, zastane časak držeći je zagrljenu, a onda je poljubi u čelo, šapćući tronuto:)

KATARINA: U tvom čelu ljubim čitavu moju Bosnu, koju neću više vidjeti ...

(Blago je izgura kroz vrata, pa kad ona i Jela odu, vrati se Pauli, obriše krišom oči, uspravi glavu i progovori čvrstim glasom:)

KATARINA: Blago njoj, što odlazi, kamo je srce vuče. Nas ovdje drže samo dužnosti, koje ne smijemo napustiti, dok ne kucne čas i našeg odlaska, ali na put vječnosti. Sutra ćeš mi napisati oporuku, da je zatim bilježnik pop Ante Jurin iz Splita, prepiše, a svjedoci potvrde ... U njoj ću ipak navesti da, kao posljednja i jedina zakonita bosanska kraljica, ostavljam bosansko kraljevstvo svojoj djeci Sigismundu i Katarini, ako se ikada vrate vjeri svojih otaca, u protivnom slučaju nek pripadne Petrovoj stolici. A sve ostalo, što imam, podijelit ću najdražima, među kojima si ti prva, Paulo moja vjerna ... Posebno ti ostavljam *(S gotovo šaljivim smiješkom)* ovu tajanstvenu kutijicu ... Pogledaj, što je u njoj ...

PAULA: *(otvori kutijicu i začudi se)* Pa to je samo zemlja ...

KATARINA: Zemlja, ali što misliš, otkuda?

PAULA: *(sinulo joj, pa odmah prosuzi)* Iz Bosne?!

KATARINA: Iz Bosne ... Ponijeh je sa sobom na grudima one strašne noći, kad smo morali napustiti Kozo-

grad i gledala sam je i milovala drhtavim prstima svaki dan: u toj mi je šačici praha bila čitava domovina ... Kad stiže pismo od Katarine, htjedoh je poslati njoj, ali bojim se da to »Zehri« ne bi više ništa značilo ... Zato mi je metni u grob, koji sam sebi već odabrala u crkvi Ara coeli, kad me tamo odnesu, neka mi na tom komadiću Bosne bude lakši vječni počinak. Hoćeš li, Paulo moja?

PAULA: Hoću, kraljice, ali ne govorimo sad o tome, daleko je još to!

KATARINA: Ne, ne, osjećam da će mi Svevišnji udijeliti milost da se naskoro smirim ... Suđeno je, eto, da mi, bosanski kraljevi, nestanemo, možda za kaznu, što je bilo toliko nesloge i krvi među našim vladarima i velikašima, zato je naše kraljevstvo postalo plijen dušmana, a ljudi naši bježe u tuđinu ... Ne daj da zaborave Bosnu, Bože moj, usadi im u srca vapaj posljednje kraljice bosanske:
»Vratite se, vratite se kući!«

KRAJ

RADNE BILJEŠKE UZ »KOB POSLJEDNJE KRALJICE BOSANSKE«

Drugo scensko djelo u ovoj knjizi »Kob posljednje Kraljice bosanske«, prenosi nas u XV-to stoljeće u hrvatsku Bosnu, u vrijeme kad je ona bila samostalno kraljevstvo, bogato, prosvjećeno, jako i ugledno u tadanjem svijetu, dok turska najezda s istoka nije g. 1463. učinila kraj njenoj samostalnosti, slobodi i blagostanju.

Osobne, obiteljske i vladarske patnje Katarine Kosače, posljednje kraljice i uopće vladara »Bosne ponosne« istovremene su i istovjetne sa stradanjem njene zemlje, naroda i države, koji tada zauvijek padaju pod stranu vlast, kao što i Katarina ostaje do kraja života bezdomni prognanik u stranom svijetu.

Zato njena pojava i sudbina postaše oličenje kobnih godinâ propasti bosanskog kraljevstva, pa su se njenom ličnošću i doživljajima oduvijek mnogo bavili povjesničari i književnici.

Osobito danas, u godini petstote obljetnice Katarinine smrti (1478.—1978.) opravdano se povećalo zanimanje za nesretnu kraljicu — Bosanku, za njenu vrijeme i čitavu slavnu i krvavu povijest Bosne, pa onome tko ih hoće bolje upoznati (a toga bi se svakako morali prihvatiti oni, koji naume postaviti na scenu ovu malu dramu o Kosači) stoje na raspolaganju brojne i lako dohvatne nove publikacije, koje upućuju i na svu ostalu literaturu o predmetu, napr. naš člančić u časopisu »Marulić« (broj od svibnja—lipnja 1978/3., str. 264.), ali u prvom redu radovi neumornog i vjernog tumača bosanske prošlosti Miroslava Ćorkovića, knjižica »Na grobu posljednje bosanske kraljice Katarine Kosače« (Đakovo 1971.) i »Hrvoje Vukčić Hrvatinić« (HKD sv. Ć. i M., Zagreb, 1974.) te članci i rasprave u zagrebačkim časopisima »Veritas« (brojevi od siječnja 1970. i rujna 1972.) i »Kana« (siječanj i travanj 1978.). Svi ti napisi popraćeni su brojnim ilustracijama, koje mogu mnogo koristiti pripremanju predstave, samo ne treba uzeti u obzir Katarinin hermelinski plašt sa

slike na posljednjoj stranici »Hrvatinića«, jer je ta slika izrađena tek g. 1750. po tadanjoj »modi«.

Povijesna osnova naše glume vjerna je zbiljskim događajima: kraljica Katarina Kosača ostala je udovicom g. 1461. nakon ubojstva njena muža kralja Stjepana Tomaša Ostojića, pa se povukla s malodobnom djecom Sigismundom i Katarinom u kraljevski grad — tvrđavu Kozograd na krajnjem obronku planine Konjuh iznad Fojnice, koji je ubrzo došao zauzeti turski sultan Mehmed II. El Fatih. Katarina je tada pobjegla u Dubrovnik, ali su joj putem Turci ugrabili djecu (ne znamo točno, kako) poturčili je i odveli u Tursku, gdje su ostala do smrti.

Katarina je potražila u Rimu utočište i mjesto, otkuda bi mogla raditi za oslobođenje svoje djece i Bosne, ali nije u tome postigla nikakav uspjeh.

Umrla je u Rimu 25. X. 1478., u 54-oj godini šivota i 14-oj godini izbjeglištva, sastavivši prije toga zanimljivu oporuku, punu ljudske plemenitosti i rodoljublja, koja je sačuvana, pokopana je u rimskoj crkvi Ara coeli, gdje joj još stoji lijepa nadgrobna ploča, a budući da je za rimskog boravka bila franjevačka trećoretkinja uzorna života, Franjevci su je smatrali blaženom.

Ni epizoda s djevojkom — turskim borcem, koja bi bila poginula od topovskog taneta iz Kozograda, nije izmišljena, jer narod i danas jedan »mezar gazi-djevojke« na samom ulazu u Fojnicu smatra grobom dotične, a i predaja da žene iz Kraljeve Sutjeske (sela kraj bosanskog Kaknja) nose i danas na glavi crne marame od žalosti za Katarinom (dok su marame u okolnim selima bijele) živa je još uvijek, pa je bilježi i zagrebački »Večernji list« u reportaži od 5.—6. VIII. 1978.

Pozornica u ovoj predstavi mora prikazati dva razna mjesta: prostoriju u bosanskoj kuli Kozograd i sobu u rimskoj palači san Marco. To bi se, možda, dalo jednostavno riješiti tako da oko pozornice budu obješene naborane zavjese, crne ili barem tamne boje (nikako crvene, žute, zelene i slično), a pred njih da se postavi nekoliko kulisa (obojenih napr. svijetlo-sivo i poprskano srebrom), koje bi važile kao zidovi jedne i druge sobe, među njima bi na metalnoj šipki ili drvenu štapu od početka predstave visjele zavjesice — vrata za drugu sliku, preko kojih bi u prvoj slici bilo prebačeno platno oslikano kao kameni reljef Kulin-bana izrađen u stilu reljefâ na stećcima.

(To uvođenje stila stećaka ovamo povezuje s Katarinom još jednu važnu osobinu bosanske povijesti, a ne mora biti anahronizam, jer su stećci svakako nekoliko stoljeća stariji

od Katarininih dana, a mogli su biti Kulin-banovi suvremenici. O stećcima ima mnogo literature: možda je najpraktičnije nabaviti bogato ilustriranu knjižicu »Stećci« (1967., autor dr. Alojz Benac, izdavač zavod »Jugoslavija«, Beograd, Nemanjina 34.)

»Stijene« ove kozogradske sobe mogu biti još ukrašene kakvim tadanjim grbom naših velikana (»Kršćanska sadašnjost« u Zagrebu izdala je seriju dopisnicâ u bojama takvih starih grbova), po kojim narodnim sagom, starinskim oružjem, životinjskim (medvjeđim) krznom, a po sobi se može porazmjestiti kakva izrezbarena starinska škrinja, isto takva stolica, vaza s cvijećem, i »đerđef«, četverokutni okvir za vezenje na visokim nogama, na kojemu Katarina veze.

U stilu suvremenih inscenacija mogao bi u zraku nad pozornicom visjeti na jakim najlonskim nitima natpis B O S N A 1 4 6 3 ., a uz njega bosanski grb, i to ona opće poznata ruka s golim mačem, koja se nalazi napr. u srcu složenog grba na Katarininoj nadgrobnoj ploči, desno od njene glave, premda je ta ruka s mačem tek kasnije postala isključivi simbol Bosne, ali je kao takav i najpoznatiji.

Natpis B O S N A bit će, naravno, napisan latinicom, bez obzira na to, kako su Bošnjani u to vrijeme pisali. Latinicom će biti ispisan i eventualni natpis Kulin-ban na njegovu reljefu, da bi ga gledaoci razumjeli.

U drugoj slici visio bi isto tako natpis R I M 1 4 7 8 ., a uz njega papinski grb, tijara s ukrštenim ključevima.

Natpisi Bosna i Rim s odnosnim datumima mogu se, osobito na nižim pozornicama, dodati srednjoj kulisi u pozadini, iznad lika Kulina i zastora — prolaza.

Soba druge slike bila bi skromnija, ali još uvijek »gospodska«, napr. s kakvom velikom renesansnom slikom u okviru, damastnim sagom na zidu, a grčko-rimskom glavom ili kipom u kutu.

Neophodno je drveno klecalo i što veće Raspelo ili slika Majke Božje nad njim.

Pauza potrebna za promjenu prve slike u drugu mora biti što kraća, preporučljivo je da se svijetlo u gledalištu ne pali, nego da za zatvorenim zastorom neki zbor (snimljen na vrpcu) pjeva višeglasno »Pjesmu Bosni«, dok se promjena obavi.

Kostimi Katarine i njenih družica imaju uzor kroja na Katarininoj ploči: haljina uska u gornjem dijelu i rukavima, a »zvonolika« u suknji.

(Vidi sliku Katarinine nadgrobne ploče na poleđini koricâ.)

Kraljičina je odjeća raskošnija, ukrašena zlatom i biserjem, ali i sve ostale haljine mogu biti bogate i živih boja: ako se posebno kroje, mogu se na njima kombinirati ulošci, pruge itd. oprečnih boja.

Mali problem za kostime predstavlja vremenski razmak između prve i druge slike, jer bi sve žene nakon 14 godina morale biti drugačije odjevene, u ovom slučaju skromnije i tamnijih boja.

Katarina mora sada svakako imati smeđu (»franjevačku«) haljinu, možda s crnim ukrasima i bijelim ovratnikom uz crn plašt.

Mlada je Bosanka u današnjoj bosanskoj narodnoj nošnji: bijela duga košulja, kratak ili dulji crni »prsluk«, tamna pregača-sag, opanci, crna marama na glavi.

Djeca u prvoj slici odjevena su: djevočica kao mala »gospa«, a dječak kao »paž«, svakako u živim bojama.

Turčin mora imati visok fes omotan propisnim »šalom«, od kojega jedan kraj visi do ramena, pa glumica prekriva njime lice ulazeći.

Dimije bi mu mogle biti do poda, ali je slikovitije da mu sežu do čizama, a za njih nek se uzmu neke stare čizme, koje se pozlate ili oboje živim šarama raznih crteža.

Pojas mu je bogat, širok, svilen, a nad njim ima ili kratak prsluk s rukavima ili dugu dolamu (kaput), koja ima otvore za ruke, a ove nose rukave svilene, prugaste šarene košulje. Sav je raskošno šaren, ali ukusno.

Note za pjesme nalaze se na kraju knjige. Pjevati treba polagano, više recitativno, s razgovjetnim izgovaranjem i naglašavanjem teksta.

Talijansku pjesmicu (izgovor joj je posebno označen) dobro bi bilo da »iz usluge« snimi za ovu predstavu neki jači m j e š o v i t i z b o r, pa da se to izvodi magnetofonom.

Sve su ovo, razumije se, samo sugestije tek da potaknu ostvarenja ljepša od njih.

P. S. Dok ovo spremamo za tisak, novakinje i kandidatice ss. Milosrdnicâ u Zagrebu, negdašnji proslavljeni »ansambl« »Gospinog bunarića«, uvježbavaju ovu glumu, da je prikažu u godini petstote obljetnice smrti Katarine Kosače.

J. Marinov

MLIN MATIJE GUPCA

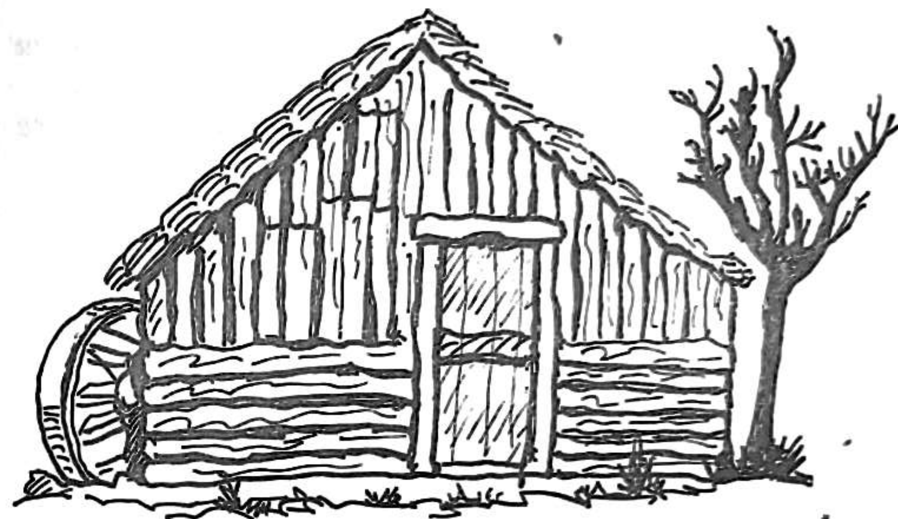
Tri lista kronike Seljačke bune 1573.

LICA:

MATIJA GUBEC,	seljaci-kmetovi iz Hrvatskog Zagorja
JAGA KRUHOPEK, mlinarica	
BARICA JUG,	
NEŽA KRANJICA,	
JAMBREK BAKUN	
FERENCZ TAHY,	feudalni gospodari Susjedgrada i Stubice
KUNIGUNDA HENNYNGH	

Sve tri slike odigravaju se pred »Gupčevim mlinom« na rječici Krapini g. 1573.

I. slika u noći između utorka 27. i srijede 28. siječnja, II. slika u nedjelju 8. veljače poslije podne, a III. slika-epilog kasno uvečer u nedjelju 15. veljače 1573.

PRVI LIST KRONIKE

PRED MLINOM NA KRAPINI

U pozadini mlin-vodenica sa mlinskim kotačem sa strane, a s vratima na pročelju.

Unaokolo gusta šuma, drveće i pokoji grm.

Lijevo nekoliko vinske buradi, a desno jedan veliki ručni mlin, »žrvanj« ili, kako ovdašnji seljaci vele, »žrv«.

Kraj je siječnja, točnije noć između utorka 27-og i srijede 28-og, godine 1973., pa je sve obilno zasuto snijegom.

Skoro će svanuti, ali zasada je još potpun mrak, prekidan po kojim mjesečevim trakom i bjelasanjem snijega.

Sve je tiho, samo negdje zloguko uhuče sova.

Stara mlinarica Jaga Kruhopek dolazi oprezno desno s nekom punom vrećom na leđima.

Obazire se napeto na sve strane, pa priđe vratima mlina i tiho oponaša tri puta uhukanje sove.

Vrata se odmah otškrinu, nitko se ne pojavi, a Jaga se uvuče u mlin i zatvori vrata za sobom.

Sova se u šumi opet oglasi.

Trenutak kasnije vrata se opet otškrinu, a Jaga iziđe noseći sada nekakav čudan zavežljaj, neke dugačke predmete omotane starom vrećom.

Hoće da ode s time lijevo, ali ugleda da od tamo netko dolazi, pa hitro spusti zavežljaj za grm i pokuša se odšuljati desno, ali je ipak zateče momak Jambrek, koji se pojavi lijevo.

JAMBREK: Dobro jutro, kumo Jago, stani malo, molim te!

JAGA: *(vrati se)* Otkud sam ja tebi kuma, momčiću?

JAMBREK: Ih, bako, svi od Susjedgrada do Stubice zovu te tako, jer vole kumu Jagu, mlinaricu ove vodenice na Krapini i najvredniju od svih mlinarica na svijetu na poslu i . . . na jeziku . . .

JAGA: Zaveži malo ti svoj jezik, pa reci, tko si i što si me zvao?

JAMBREK: Ja sam Jambrek, iz sela Brdovca, a htio bih . . .

JAGA: *(prekine ga)* Ako si došao što samljeti, možeš ići, vidiš da mlin ne radi, zatvoren je, a i ja bježim od njega, jer se unutri događaju nekakve stvari, kojima ne valja ići blizu!

JAMBREK: *(lukavo)* A ja sam, kumo, došao baš radi tih »nekakvih stvari«, koje se u tom mlinu događaju! Sva naša sela šapuću da se tu sakupljaju najbolji ljudi iz bliza i iz daleka i da ih Matija Gubec uči, kako će dići bunu protiv gospode!

JAGA: *(srdito)* Kakav Gubec, kakva buna, tko ti takvim pricama puni glavu? *(Tajanstveno)* Vještice se tu sakupljaju ,golube moj, opake i opasne vještice, pa na mjesečini plešu oko mlina, i ako im se tko približi, odmah ga pojedu! U jedan zalogaj! Samo mu opanci ostanu! Zato putuj natrag, otkuda si došao, dok i tebe vještice ne progutaju, a mlin i mene ostavi na miru! *(Hoće da ode.)*

JAMBREK: Nemoj me tjerati, bako, i ne plaši me vješticama, to su bajke za malu djecu, a ja, bogme, nisam više dijete.

JAGA: A da što si, molim te?

JAMBREK: *(ponosno)* Momak sam i junak, tražim Matiju Gupca, jer hoću da se borim s njime za slobodu nas seljaka! Pusti me u tvoj mlin, znam da je Gubec unutri!

JAGA: Nema tu nikakvog Gupca, velim ti, a i da jest ovdje, ne bi gubio vrijeme sa žutokljuncima kao što si ti! Ne vrti se oko ovog mlina, dok te nisu ščepali stražari gospodara Tahi-a, koji i dan i noć obilaze ovuda!

JAMBREK: Znam ja to, bako, traže oni Gupca i nas, koji se bunimo!

JAGA: Vidi, molim te, ti mi se buniš! A da te tko zapita, zašto se buniš, što bi odgovorio?

JAMBREK: *(u jednom dahu, ali vrlo razgovjetno)* Evo, što! Mi seljaci radimo kao crvi na njivama i u vinogradima, kopamo, oremo, sijemo i žanjemo i svakako se još mučimo, a te njive i vinogradi, koje obrađujemo, nisu naši, sva je zemlja vlasništvo grofova, biskupa i druge gospode, pa mi tim gospodarima moramo neprestano nositi i novaca i najveći dio svega, što od zemlje i gospodarstva dobivamo za naš krvavi trud, vina, žita, sira, svinja, kokoši, jaja, meda i svega ostaloga . . .

JAGA: *(i nehotice prihvati)* Tako je! A još moramo gospodi bez plaće i bez hrane raditi na njihovim poseb-

nim imanjima i u njihovim dvorovima, graditi im putove i kule, voziti im našim kolima i konjima sve, što im treba, i sjeći šumu za njih, uvijek badava, . . .

JAMBREK: . . . a kada se gospodi učini da smo im premalo dali i uradili, šalju svoje sluge i stražare da nam otmu i posljednju sirotinju, što imamo, . . .

JAGA: . . . a nas tjeraju iz naših domova, bacaju nas u svoje tamnice, batinaju nas i ubijaju . . .

JAMBREK: Vidiš, bako, da ti sve bolje od mene znaš, a svi mi znamo da ovdje u mlinu buntovnike skrivaš, pa kako možeš reći da se ne valja buniti?

JAGA: *(malo zbunjena)* Htjela sam reći da ne valja da se u tako velike stvari miješa deran kao ti, koji još i ne zna, što je muški brk! Tornjaj se kući i vrati se, kad budeš imao koju dlaku pod nosom! *(Tiše)* Bjež', vidim tamo nekakvu sumnjivu sjenu, gubi se!

(Izgura ga naprosto van lijevo, pa se vrati na scenu, gledajući uporno desno.

Sagne se, uzme iza grma onaj svoj omot, podigne ga i krene s njim natraške lijevo, sve zureći pažljivo prema desnoj strani, gdje nekoga očito vidi.

Ali prije nego stigne izići sa scene, dođe joj za leđa mlada seljanka s torbom o ramenu i progunđa muklim »muškim« glasom.)

NEŽA: Što to nosiš, babo?

JAGA: *(prepala se, bogme, pa padne na koljena i počne kukati ne osvrćući se)* Ništa ne nosim, gospodine stražaru, baš ništa ne nosim . . .

NEŽA: *(istim glasom)* A što ti je to u rukama?

JAGA: *(brblja brzo da se izvuče)* To? To je, . . . to je malo suhog granja, zima je, mjesec siječanj, sutra će baš biti dvadeset i osmi, još tri dana i eto veljače, najkraćeg mjeseca u godini, a onda će doći ožujak, . . .

NEDŽA: *(kao gore, prekine je)* . . . pa travanj, svibanj, lipanj i tako dalje . . . Ostavi kalendar, babo, i pokaži, što nosiš!

JAGA: *(plačljivo)* Vjerujte mi, nosim malo suharaka . . . Zima je, mjesec siječanj, mora se ložiti . . .

NEŽA: Baci zavežljaj na zemlju!

JAGA: *(pokuša spustiti oprezno omot na zemlju, ali iz njega ipak bučno zazveči gvožđe.)*

NEŽA: Ta tvoja drva zvone kao gvožđe! Babo, u tvom je omotu oružje!

JAGA: *(u smrtnom strahu pada na koljena i vapi)* Nije, dragi gospodine stražaru, nije . . . *(Okrene se tek sada uzdignutih ruku prema osobi za sobom i zapanji se)* O Nežo, Nežo, hudič slovenski, kako se možeš tako igrati! Srce mi je palo u petu od straha, *(Uhvati se za petu)* eto, ni u peti ga nema više! Uh, uh, uh! *(Sjedne na pete i hvata zrak.)*

NEŽA: *(grli je)* Nemoj se ljutiti, kumo Jago, ja sam odmah vidjela da nosiš oružje za našu bunu, pa me to tako obradovalo da sam se morala našaliti! Daj da vidim, molim te!

(Razvežu zajedno zavežljaj)

O, pa to su pravi mačevi, buzdovani, ratne sjekire . . . Gdje si to našla, kumo?

JAGA: Slušaj, pa se čudi! U Susjedgradu, kod gospodara Tahi-a! Ima on punu kulu oružja, a jedan je njegov vojnik pobratim Matije Gupca, pa nam na tajna vrata iznese po koju sablju, koplje i druge takve igračke!

NEŽA: *(oduševljeno)* Tako će se naši buntovnici boriti protiv Tahi-a njegovim rođenim buzdovanima!

(Uzme iz hrpe jedan buzdovan — željeznu kuglu sa šiljcima, obješenu lancem za drven držak, — pa vitla njime u zraku.)

Pripreme za našu bunu teku, dakle, kao namazane! I ja donosim iz Slovenije mnogo dobrih vijesti! Svi slovenski seljaci pridružit će se našim buntovnicima!

JAGA: *(opet se nemirno ogledava)* To ćeš mi kasnije ispričati, Nežo! Sada ću te nešto drugo zamoliti! Ja ne smijem ostaviti mlin, odnesi mi ti ovo oružje do one vodenice tamo dolje ... Mlinar te već vidio sa mnom, izići će ti u susret ... Hoćeš li?

NEŽA: Kako ne bih htjela, kumo Jago! Idi ti za svojim poslom, ja ću to začas obaviti!

(Jaga ode do vrata mlina, koja se i bez poziva otvore, pa ona uđe.

Neža se prigne da opet zaveže omot, ali zaboravi pri tom onaj buzdovan, kojim se igrala, pa on ostane na zemlji za njenim leđima.)

NEŽA: *(dižući zavežljaj)* Uh, malo je teže nego sam mislila, ali i mali magarac nosi veliki teret! *(Krene lijevo.)*

ŽENSKI GLAS IZ ŠUME DESNO: *(zove nježno)* Nežo, Nežice!

NEŽA: Tko je sad opet? ... Tko bio da bio, ne smije vidjeti ovo oružje! *(Spusti brže bolje zavežljaj za grm.)*

(Počinje svitati.)

KUNIGUNDA: *(mlada feudalka umotana u velik crn plašt, iziđe iz šume desno i upravi previše slatko riječ Neži)* Uranila si, draga Neško! Da li ti uvijek izlaziš na rad prije sunca?

NEŽA: *(zbunjeno)* Pa ... naš gospodar, gospodin Ferenc Tahi, tako zapovijeda!

KUNIGUNDA: *(oštro)* Nije Ferenc Tahi tvoj gospodar, Nežo, nego presvijetla gospođa Uršula Meknyczer-Henyngh, moja majka! Ona je zakonita vlasnica Susjedgrada i svih ovih šuma, njiva, sela, pa i ovog mlina.

NEŽA: *(iznenađeno)* Ali, milostiva gospo, kako to može biti,kad gospodin Tahi sjedi u Susjedgradu i gospodari svima nama?

KUNIGUNDA: Jest, Tahi se nedavno silom uvukao u naš Susjedgrad, pa sada pljačka našu obitelj, kao i vas seljake! Imate pravo vi seljaci što pripremate bunu protiv njega i što se sastajete na dogovore za to u tom mlinu. A ti si Slovenka, pa putuješ između Slovenije i Hrvatske i prenosiš poruke buntovnicima, je li tako?

NEŽA: Nije, svijetla gospo. Ja jesam Slovenka, ali odavno živim ovdje, zato me svijet zove Neža Kranjica. A o kakvoj seljačkoj buni ja ništa ne znam!

KUNIGUNDA: *(malo odlučnije)* Ne pretvaraj se, Nežo! Mene se ne moraš bojati! Ja želim pomoći seljacima, koji se bune protiv Tahia! Reci mi, je li Matija Gubec sad u tom mlinu? Htjela bih razgovarati s njim!

NEŽA: *(tobože prestrašeno)* Jao, svijetla gospo, ne pitajte za taj mlin! U njemu odavno nema nikoga, samo se vještice i zli dusi sastaju unutri i divljaju!

(Iz mlina se javi jezovit krik i užasan grohot)

Eto, čujete li? Vještice se javljaju, bježimo otale i vi i ja!

KUNIGUNDA: *(okrene se prema gledalištu, pa šapće za sebe)* Pametni ljudi vele da vješticâ nema, ali tko onda vrišti onako sablasno?

(Iz mlina se ponove oni glasovi.)

Opet! Što to može biti?

(Dok ona tako razmišlja, Neža za njenim leđima hitro uprti na rame onaj zavežjaj i pobjegne s njim lijevo.)

KUNIGUNDA: *(okrene se naglo lijevo i klikne)* Neža eno bježi i nosi nešto, što prije nije imala! *(Nagazi na*

buzdovan) Ovo joj je, čini se, ispalo! To su, dakle, vještice u mlinu! Zato mlin ne radi! Gubec ga je zaustavio! Moram unutra!

(Krene odlučno prema mlinu mašući buzdovanom, ali uto se opet oglase oni jezoviti krikovi, a neka crna sablast pojavi se među stablima za vodenicom i zaigra divlji ples kriješteći.)

KUNIGUNDA: Što je to sad? . . . Prava vještica ili sablast! Izišla je iz mlina! Ali ta je avet dugačka i suha baš kao mlinarica Jaga! Mene ne će prevariti! *(Viče)* Babo Jago, okani se te komedije! Prepoznala sam te, dođi ovamo! *(Sablast se izgubi za mlinom desno.)*

JAGA: *(dođe u isti čas ususret Kunigundi s lijeve strane)* Zvali ste me, svijetla gospo? Što zapovijedate?

KUNIGUNDA: *(zapanjena)* Otkud dolaziš?

JAGA: Iz sela!

KUNIGUNDA: *(sumnjičavo i prijeteći)* Nisi sad bila u tom mlinu?

JAGA: U mlinu? Ne bih išla u mlin ni za živu glavu! Tamo vještice kolo vode . . .

KUNIGUNDA: Znam, vještice vrište, plešu i razbacuju ovakve darove! *(Pokaže buzdovan)* Babo Jago, ti si pametna žena, razgovarajmo iskreno! Mi gospoda znamo da Matija Gubec priprema bunu protiv Tahi-a! Moja majka i ja želimo pomoći jadnim seljacima, dat ćemo novaca i oružja da otjera ili, još bolje, da ubije razbojnika Tahi-a! Vodi me Gupcu!

JAGA: *(oprezno)* Ja vas ne mogu odvesti Gupcu, svijetla gospo, jer ne znam, gdje je on. Ali mislim u svojoj ludoj glavi da Gubec ne bi prihvatio vaše novce i oružje. On se bori za slobodu seljaka protiv svih gospodara, a ne za to da nam vi postanete gospodar mjesto Tahi-a! Seljaci neće više nikakvog gospodara!

(Desno se čuje lovački rog.)

KUNIGUNDA: *(trgne se)* Što znači taj rog?

JAGA: *(pomalo porugljivo)* Milostivi gospodin Ferenc Tahi, naš gospodar, teško je bolestan, ne može spavati od bolova pa često najranije ustane i ide u lov, da hvata zvjerad i ljude! *(Pogleda za scenu.)* Pogodila sam, eto ga već! Možete ga vidjeti, ako želite!

KUNIGUNDA: *(razjareno)* Ja bih Ferenca Tahi-a željela vidjeti samo u grobu!

JAGA: *(nakloni se sa smiješkom)* I mi isto tako, milostiva gospo, . . . ali i svu ostalu opaku gospodu!

(Kunigunda bijesno odjuri lijevo.

Desno se čuju dva muška glasa, jedan srdit, drugi plačan.)

JAGA: *(pogleda desno)* Koga to opet goni milostivi gogospodin Tahi? *(Sa smiješkom)* Pa to je onaj golobradi žutokljunčić, koji je htio biti borac Matije Gupca!

TAHI: *(onizak čovjek kratkih nogu, krupne glave, pune kovrčave prosijede kose i brade, prilično teško hoda podupirući se štapom i često se hvata za krsta zbog probadanja u njima, ali ipak čvrsto vuče za ovratnik Jambreka i tresne njim o zemlju, mumljajući prijetnje u madžarskom jeziku.)*

JAMBREK: *(jauče)* Smilujte se, milostivi gospodine, nisam ja ništa kriv, nisam, vjerujte mi!

TAHI: Naravno da nisi kriv, nitko od vas seljačke gamadi nije nikada ništa kriv, ja sam kriv, ja Ferenc Tahi, zato što vas sve ne bacim u tamnicu i ne zapovjedim da vas tri puta dnevno do krvi išibaju za to, što ništa ne radite i vječno se bunite svi po redu,

(Ugleda Jagu) a ova premudra mlinarica najviše! *(Priđe Jagi)* Što je, lijo, zašto taj moj mlin opet ne radi?

JAGA: Ne znam, gospodaru! Kotač je najednom stao i neće da se vrti, nitko ne razumije, zašto, osim ako ga nisu začarale vještice, koje se u tom mlinu u posljednje doba skupljaju! Svi smo ih vidjeli i čuli, i noćas su bile tu, valjda su i sad unutri!

TAHI: Idi onda pogledaj!

JAGA: Ne smijem, gospodaru, umrla bih od straha prije nego bih dirnula vrata!

TAHI: Ja ću onda sam pogledati! *(Krene smjelo prema mlinu.)*

JAGA: *(naglo)* Nemojte, gospodaru, ne znate, što se dogodilo nekima, koji su pokušali zaviriti unutra!

TAHI: *(zastane, ipak zabrinut)* Pa, ... što im se dogodilo?

JAGA: *(tajanstveno)* Netom su ušli kroz vrata, počele su sa svih strana padati po njima batine, dok im nisu sve kosti polomile, a onda ih je nekakav silni vjetar digao u zrak i bacio kroz zid mlina u rijeku Krapinu, gdje su se neki utopili, a neki su se teško prehladili!

TAHI: Možeš li mi dovesti nekoga, kome se to dogodilo?

JAGA: Evo vam mene, gospodaru! Mene su te sablasti tako izbatinale *(Okrene mu stražnjicu)* po ovoj strani, da još ne mogu sjediti i sva sam modra kao šljiva... Hoćete li da vam pokažem? *(Počne dizati suknje.)*

TAHI: Ne treba, ne treba! Ostavimo zasad mlin! Nego, vidiš li one bačve ondje? *(Pokaže na burad pred mlinom.)*

JAGA: Vidim, gospodaru! Sinoć nisu bile tamo! Da nisu i njih sablasti donijele?

TAHI: Nisu, budalo, moje su ih sluge donijele! U njima je moje vino, koje ti moraš prodati kome hoćeš do sutra navečer, a novac ćeš mi donijeti u Susjedgrad.

JAGA: *(otčepila je međutim jednu bačvu, pomirisala i s gnušanjem se okrenula)* Pa to vino užasno zaudara, gospodaru, pokvareno je!

TAHI: *(podigne štap na nju)* Kako se usuđuješ reći da gospodarevo vino zaudara? Moje vino, moje najbolje vino da smrdi!

JAGA: Ali, gospodaru, udostojte se sami pomirisati!

TAHI: Ti ćeš meni zapovijedati, što da radim? Za ovo bi morala dobiti pedeset vrućih batina po turu, a pedeset po tabanima! *(Jaga hoće protestirati)* Dosta! Do sutra uvečer nađi kupca i prodaj sve to vino po cijeni od jedne forinte vedro i donesi mi novce navečer! Sutra navečer, upamti! Inače ćemo to vino lijevati tebi u grlo sve dok se ne ugušiš!

BARA: *(lijepa, mlada seoska djevojka, dolazi s prilično teškom vrećom na ramenu i zastane u neudomici videći Tahia)*

TAHI: *(odmah mu oči sijevnu i nasrne na nju)* Oho! Tko si ti, ljepotice? Tebe još ne poznam!

BARA: *(preplašeno)* Ja sam Barica Jug iz Zaprešića...

TAHI: A kakva ti je to vreća, Barice? Donijela si žito u mlin da samelješ, je li? Vi seljaci meljete za sebe žito, pravite fino brašno za kolače, a ja, vaš gospodar, nemam brašna za običan kruh! Nosi to odmah mojem upravitelju u Susjedgrad!

BARA: To nije za vas, gospodaru!

TAHI: *(plane)* Kako nije? Sve, što vi seljaci imate, sve, što ova zemlja rodi, sve je za mene, sve je moje!

BARA: Znam, gospodaru, ali ovo vi ne biste jeli!

TAHI: Kako ne bih? Daj ovamo! Ostavi vreću! *(Zaviri u vreću, koju je Barica stavila pred njega na zemlju i otvorila, pa se začudi)* Što je to? *(Zagrabi pune šake iz vreće i sipa kroz prste.)*

BARA: Žir, gospodaru! Žir sa naših hrastova!

TAHI: Žir? Pa što će ti to? To ljudi ne mogu jesti!

BARA: Mogu, gospodaru, svi mi sad to jedemo!

JAGA: Glad je pritisla čitav naš kraj ... Narod nema ni korice kruha, čitave obitelji umiru od gladi...

BARA: Ljudi jedu lišće, travu, koru s drveća, a za žir su sretni kad ga nađu, jer se već i žir skupo prodaje!

TAHI: Ne lažite! Kakva glad? A gdje vam je sve žito, što je ljetos rodilo?

JAGA: Gotovo sve morali smo dati vama, gospodaru... A ono malo, što nam je ostalo, odavno se pojelo.

TAHI: Priče, priče i seljačke varke! Sakrili ste žito, da ga svom gospodaru ne date, zato nema žita! Žderite onda žir, životinje! *(Priđe Bari, pa joj šapne)* A ti, curo, dođi večeras u Susjedgrad k meni, dobit ćeš i žita i mesa i još koji dukat!

BARA: Hvala vam, gospodaru, ali ne ću doći. Znam, što se događa djevojkama, koje vi odmamite ili odvučete u Susjedgrad!

TAHI: E, kad nećeš milom, onda ćeš doći silom, ne ćeš mi umaći! *(Odmakne se malo od nje, pa poviče)* A ako ovaj mlin netko do sutra ne popravi, ti, Baro, i sve druge seoske djevojke morat ćete mljeti moje žito na ručnim mlinovima, kao što je ovaj. Hajde, prkosnice, pokaži mi da li znaš vrtjeti žrvanj! *(Gurne je surovo prema žrvnju, pa ona počne okretati kamen.)* Slabo ti to okrećeš! Vrti brže, brže, vrti i vrti, dok se ne naučiš, dok ja ne reknem da je dosta!

(Bara pokorno nastavi sa vrtnjom i ne prestaje, a Tahi se naglo okrene Jambreku, koji je ostao sjediti na zemlji, samo se polako povlačio u stranu, nadajući se da će, možda, uteći neopaženo, ali baš kad je stigao do kraja scene, Tahi ga iznenadi)

A tebe, lopove, umalo nisam zaboravio! Što si mi ono skrivio, govori! *(Udara ga štapom.)*

JAMBREK: Nisam ja kriv, gospodine, nisam kriv!

TAHI: Zašto te onda tučem? Kazuj!

JAMBREK: Vaše mi je gospodstvo bilo dalo da vam čuvam i hranim jednog velikog lovačkog psa!

TAHI: Jest, sad se sjećam ... Zvao se Grom, bio je to moj najbolji pas za lov na divljač ... A što si ti s njim učinio, pasji sine?

JAMBREK: Ništa mu ja nisam učinio ... On je sam jedne noći prekinuo lanac i pobjegao je ... Ujutro sam našao samo ovaj lanac ... *(Pokazuje dug lanac.)*

TAHI: To ti pričaj ovoj babi ... Ti si mog Groma nekome prodao, tako je to bilo! Zato ćeš mi platiti za njega deset zlatnih dukata, a dok ne platiš, svezat ću tebe na taj lanac i vodit ću te sa sobom u lov da mi tražiš divljač, pa ćeš preda mnom četveronoške trčati i lajati! *(Govoreći ovo vezao ga je lancem, pa ga vuče po zemlji i udara ga bičem)* Hajde, trči i laj, kmete, sad si ti Grom, jesi li čuo?

JAGA, BARA, JAMBREK: *(spontano i u jednom vapaju, ali ispremiješano)* Smilujte se, gospodaru, ne mučite jadnika!

TAHI: *(bijesno, vitlajući bičem po zraku)* Što je, kmetovi? Tko još hoće upoznati moj bič?

GUBEC: Ja, gospodine!

(Izišao je iz mlina mirno, odjeven u bijelu i vezenu seljačku košulju s tamnim prslukom.

U rukama drži svitak pergamene, visok oko 70 centimetara.

Vidjevši, što se događa, spusti svitak na zemlju, priđe Tahiju, istrgne mu bič, prelomi držak i baci sve u stranu.)

JAGA, BARA I JAMBREK: *(s različitim izrazom, jer netko već pozna došljaka, a netko se sad dosjetio, tko je)* Matija Gubec!

TAHI: *(iznenađen, a očito i preplašen, jedva istisne)* Matija Gubec!

GUBEC: Jest, gospodine Tahi, ja sam Matija Gubec, običan seljak iz Donje Stubice! . . .

Bio je krajnji čas da se nas dvojica upoznamo i drago mi je, što ćemo se sada porazgovoriti!

(Jambreku)

Ustani, momče, nitko neće više postupati s tobom kao sa psom!

(Barici, koja još uvijek vrti s strahu mlin)

Ostavi žrvanj, djevojko, dosta si mljela za gospodu, sada je tome došao kraj!

TAHI: *(kad je nekako došao k sebi, plane)* Bestidni kmete, sad ćeš me doista upoznati! *(Izvuče iz pojasa srebrnu zviždaljku i hoće je prinijeti ustima.)*

GUBEC: Ostavi tu pištaljku, Tahi, tvoji stražari, koje si htio dozvati, odavno su pobjegli pred mojom stražom! . . . Seljaci su svud oko nas, nema ti ni otkud pomoći!

TAHI: *(do kraja razjaren, ali se svladava)* Ti si, dakle, zarobio svog gospodara, razbojniče?! To ćeš kasnije platiti glavom, kunem ti se! A sad, koliko tražiš da me pustiš? Reci, pa netko može odmah ići po novac u Susjedgrad! Koliko tražiš?

GUBEC: Tražim samo to da barem sada saslušaš, zašto se seljaci u čitavoj okolici bune i hoće da ustanu s oružjem na tebe.

TAHI: Sve sam to tisuć puta čuo i znam napamet: vi seljaci tvrdite da plaćate previše poreza i da dajete gospodaru prevelik dio od onoga, što vam vinogradi i njive rode, žita, vina, voća i drugih takvih stvari. Ali takav je red svuda po svijetu, da gospoda vladaju, a seljaci za njih rade. Nisam ja to izmislio!

GUBEC: Ali otkad si prije nekoliko godina ti postao gospodar Susjedgrada, »izmislio« si da ti seljaci moraju davati mnogo više vina, pšenice i svega ostaloga, nego li su prije davali gospodi, a tko nema otkud da ti dade, tvoji mu stražari opljačkaju i zapale kolibu, a kukavnog seljaka isprebijaju i otjeraju ga sa ženom i djecom gole i bose na snijeg na cestu! Nepravedno i neljudski postupaš sa svojim kmetovima, Tahi, pljačkaš ih i mučiš gore nego stoku!

TAHI: Ja samo vršim svoje pravo, kao i sva gospoda!

GUBEC: Onda ti moram nešto pokazati! *(Pogleda Jagu, a ona mu doda onaj svitak pergamene, koji je već prije podigla sa zemlje.)* Znaš li, što je ovo?

TAHI: Neka pergamena, ne znam, kakva!

GUBEC: Jest, to je pergamena, ali nije obična! Pomozite mi, braćo, da je razvijemo pred gospodinom!

(Jaga, Barica i Jambrek priskoče, pa razmotaju svitak među sobom i okruže njim Tahija.)

GUBEC: Vidiš, Tahi, to je sudski spis, dug šest i po metara i sav ispisan sitnim slovima. Na njemu su nam dobri ljudi prepisali zapisnik istrage protiv tebe, kad je pet stotina i osam kmetova i plemića svjedočilo pred kraljevskom komisijom, kako ti pljačkaš i zlostavljaš svoje seljake! Ja sam pismen, premda sam seljak, pa ti odatle mogu pročitati, kako si, na primjer,

Matiju Majorovića iz Brdovca otjerao iz njegova doma i vinograda, a onda si sve to poklonio svojemu sluzi Jurju Bartakoviću, koji za tebe progoni i robi seljake,...

JAGA: *(upada)* ... i kako si Stjepanu Šajkoviću iz Zaprešića oteo na cesti posljednju svinju, koju je gonio na prodaju, da za zimu kupi kruha sebi, ženi i djeci,...

JAMBREK: ... i kako ti je moj otac čitavu zimu morao po najvećoj studeni voziti drva iz šume svojim kolima i konjima, a ti mu ni mrvicu kruha nisi dao!

BARA: A piše tu, valjda, i to, kako loviš na poljima žene, sestre i kćeri seljaka i vučeš ih u svoj Susjedgrad, pa je nesretna Jana, kći slijepog Jurka, skočila zbog toga kroz prozor tvoje najviše kule i poginula ...

GUBEC: Bezbroj je tvojih zločina i nasilja nad bijednim seljacima zabilježeno na tom spisu! Što da ti ih čitamo, kad sve to vrlo dobro znaš!

TAHI: *(cinički):* Znam i to da ste vi seljaci već više puta kitili takve smiješne »tužbe« protiv mene i slali ste ih na svakakve sudove, pa i samome kralju u Beč! A što ste postigli? Ništa! ... Pa čemu se ti i tvoji buntovni seljaci, Matijo Gupče, sada nadate?

GUBEC: *(toplo, u posljednjoj nadi da će ga Tahi shvatiti)* Nadamo se da ćeš napokon shvatiti, gospodine, da smo i mi seljaci ljudi kao vi gospoda ... Jednako smo se rodili, jednako ćemo i umrijeti, budimo, dakle, i u životu jednaki!

TAHI: *(drekne)* Ti si sasvim poludio, kmete! Kako možeš i pomisliti da bih ja i ti, grof i kmet, bili jednaki?! To niti je bilo niti će ikada biti! O tome je svaka riječ suvišna!

GUBEC: *(teško)* Vidim, nažalost, i ja da su među nama riječi suvišne ... Idi kući i ne krivi mene, ako ovaj naš razgovor oružje nastavi!

(Pokaže mu oštro rukom da ide desno, otkud je i došao. Tahi se najprije iznenadi, ogleda se oko sebe, ne vjerujući da je slobodan, a onda potrči u pokazanom smjeru, ali pred sam izlaz sa scene okrene se još jednom, digne prijeteći desnicu i poviče.)

TAHI: Pa dižite oružje na svoje gospodare, seljačine! Propast ćete kao i svaki put, kad je opanak navalio na gospodsku čizmu! *(Pljune prezirno, pa ode.)*

GUBEC: *(potišteno)* Sad nam zaista ostaje samo borba!

JAGA: Svi seljaci jedva čekaju da počne buna!

BARA: Prošla sam ovih dana kroz nekoliko naših sela: seljaci su prestali raditi, samo se skupljaju i dogovaraju i pripremaju vile, sjekire, batine, traže na sve strane vojničko oružje!

JAMBREK: Od sela do sela, od kuće do kuće prenosi se poziv: »Ustajte, braćo! Dolje gospoda! Živjela sloboda!«)

NEŽA: *(vratila se čas prije, pa se sada uključi u razgovor)* Kume Matijo, došla sam jutros iz Slovenije. I tamo su seljaci odlučili da se dignu na gospodu. Čitave čete njih doći će ovamo da se bore s vama! I, eto, šalju ti grančice zimzelena, kojima se kite slovenski ustanici! *(Predaje mu iz torbe kitu zelenih grančica.)*

GUBEC: *(ogleda jednu grančicu)* Zimzelen! Kako je to lijep znak za borce! *(Skine kapu, na kojoj je već pijetlovo pero, pa pričvrsti uz njega i zimzelen.)* Dat ću ti, da svojim Slovencima odneseš, pijetlova pera, to je znak naših boraca! Pijetlovo pero i zimzelen sad će nas zajedno voditi!

JAMBREK: *(ne može obuzdati zanos, pa će vatreno Gupcu)* Matijo Gupče, primi i mene među tvoje borce!

JAGA: Nisam li ti ja već rekla da si prezelen za to! Čekaj da ti brkovi narastu!

GUBEC:Zaista si premlad za boj, sinko, ali možeš nam drugačije biti od koristi. Eto, potrči do zvonika naše crkve i reci zvonaru, nek udari u zvona! Kad to čuju zvonari u drugim selima, svi će zvonici zazvoniti, svi će seljaci pograbiti oružje i naša će buna početi! Tako je dogovoreno! Idi, sinko!

(Jambrek otrči lijevo, a Barica se neprimjetno izgubi desno.)

NEŽA: Slovenski su ustanici složili i lijepu borbenu pjesmu. Čujte je! *(Zapjeva)*

Le v kup, le v kup uboga gmajna,
Za staro pravdo zdaj bo drajna!
Zimzelen za klobuk,
Punt naj reši nas
Tlačanskih muk!

SVI: *(prihvate i ponove posljednje stihove)*

Zimzelen za klobuk,
Punt naj reši nas
Tlačanskih muk!

(Crkveno zvono oglasi se nedaleko i »udara u stranu«, kao kad prijeti oluja.)

JAGA: Eto, naš se zvonik javio!

NEŽA: Sablasno udara zvono, kao kad se našim bregovima primiče oluja!

GUBEC: Pa i primiče se zaista našim bregovima velika oluja!

BARA:*(vrati se noseći neku crnu krpu složenu na grudima)* Matijo Gupče, i mi seljačke djevojke učinile smo nešto za našu bunu!

(Razvije onu crnu tkaninu.)

GUBEC: *(začuđen i obradovan)* Zastavu ste nam izvezle! S našim pijetlom u sredini!

BARA: Neka vas sretno vodi u boju!
(Sad se iz daljine javi mnogo zvonâ s raznih strana.)

GUBEC: Čujte! Zvona zvone sa svih strana, sva se sela javljaju !
Seljačka buna počinje!
Za pravdu i slobodu!

(Vitlajući zastavom pojuri desno.
Bara, Jaga i Neža gledaju za njim, ponavljajući poluglasno:)

Zimzelen za klobuk,
Punt naj reši nas
Tlačanskih muk!

SCENA SE ZAMRAČI

BUČNA I USKOMEŠANA GLAZBA OPISUJE
NASTAJANJE I SVE JAČE DIVLJANJE BOJA . . .

DRUGI LIST KRONIKE

NA ISTOM MJESTU, JEDANAEST DANA KASNIJE

Nedjelja je, 8. veljače 1573. poslije podne

Lijep je sunčan dan, miran, kao da se ništa ne događa. I oko mlina zatišje, nigdje nikoga.

NEŽA: *(dovuče se, gotovo četveronoške, povezana čela i sva izgrebena, opirući se o golem mač, pa klone pred vratima vodenice na zemlju i jaukne poluglasno)* Kumo Jago, kumo Jago, pomozite, dajte vode, umirem!

JAGA: *(otškrine vrata, proviri, pa istrči s velikim peharom i prigne se do Neže)* Nežo moja, što je? Zar si ranjena?

NEŽA: *(ponosno)* Što se čudiš? Po čitavoj okolici vode se borbe, mora biti i ranjenika!

JAGA: A gdje si ranjena, hrabra moja Nežo?

NEŽA: *(plačno)* Svugdje, ovdje u mozak, ovdje u lakat, pa ovdje u koljeno i još na mnogo mjesta.

JAGA: *(počne malo sumnjati u te rane)* A, s kime si se to tukla?

NEŽA: Nisam se baš tukla, ja sam gledala.

JAGA: A tko te onda ranio?

NEŽA: Sama sam se ranila ... Nisam se tukla, ali sam se natukla!

JAGA: Grom me ubio, ako te išta razumijem!

NEŽA: Daj mi da se napijem, pa ću ti sve ispričati! Umirem od žeđi! *(Potegne iz pehara)* Pa ti si mi donijela mlijeka! To mi je baš trebalo, poslije onako teške borbe! *(Iskapi pehar i obriše usta, pa počne priču kao sasvim zdrava i vesela osoba.)* A sad čuj, kako je bilo! Idem ti ja ovamo, a za nekom seljačkom kućom čujem strašnu viku i galamu, pa se brže-bolje popnem na visoko stablo da vidim, što se događa.

JAGA: I što je bilo?

NEŽA: Tahijevi stražari upali u dvorište seljaka, koji je otišao s Gupcem, pa vuku iz štale kravu, iznose iz kuće jastuke i perine, tuku nemilosrdno jadnu ženu i sitnu djecu, strašno je bilo gledati! Ali najednom skoči na Tahovce nekoliko seljaka s batinama i vilama, pa udri po razbojnicima, da se sve prašilo. A ja se oduševila, pa počnem vikati »Živjeli naši! Udrite, udrite, ne dajte!« I tako sam se razmahala rukama, kao da se i ja borim, zaboravila sam da se moram držati za stablo, pa ti bubnem s visoke grane na zemlju i sva se izubijam.... Eto, tako sam ti ja stradala u boju, ali nije mi žao!

JAGA: *(smije se)* Nije ni meni, kad su Tahijevi razbojnici stradali gore od tebe!

NEŽA: Bili bi oni još gore prošli, da sam im ja bila malo bliže! Dohvatila bih lopatu ili metlu, pa po njima uzduž i poprijeko! Ali bila sam predaleko ...

JAGA: *(u šali)* I previsoko, na stablu!

NEŽA: Ipak sam zaplijenila ovu sablju! Vidi, kolika je! Što bih voljela zveknuti njom nekoga! *(Maše sabljom, koja je, naravno, priteže zemlji svojom težinom.)*

BARA: *(dođe)* Nemoj samo mene i ne junači se toliko: ja sam vidjela, kad je tu sablju jedan Tahovac bježeći odbacio, a ti si je junački pokupila!

NEŽA: Pa što? Svejedno je to »ratni plijen«! Ti nisi ni to donijela!

BARA: Ja zato donosim dobre vijesti, najbolje što se mogu poželjeti! Seljaci su se pobunili u čitavom Zagorju, ima ih tisuće i tisuće pod zastavom Matije Gupca! Kreću u skupinama na gospodske kule, zauzimajući ih i tjeraju gospodu i njihove stražare! . . . Svi bježe pred našima u najvećem strahu i metežu! Seljačka buna širi se i pobjeđuje!

(Ona i Neža oduševljeno se grle i poskakuju, mašući onom sabljom.)

JAGA: *(zagledala se zamišljeno lijevo, pa ih kretnjom ruke umiri)* Kažeš da sva gospoda bježe, a Tahi se, eno, šeće bezbrižno samo s nekoliko stražara i čini mi se da je dobre volje! To mi je sumnjivo!

BARA i NEŽA: *(gledaju i one)* Zaustavio je stražare, pa ide sam ovamo!

JAGA: Bogme ide! Uklonite se vas dvije, da vas ne vidi! *(Bara i Neža pobjegnu u šumu desno.*
Jaga sjedne brže na kamen i napravi se kao da drijema.)

TAHI: *(uđe lijevo dobro raspoložen, premda je očito da ga njegovi bolovi muče više nego obično, pa zovne i gurne štapom Jagu)* Hej, babo, hej! Što drijemaš, umjesto da nešto radiš, kako ti je dužnost?!

!AGA: *(tobože tare oči i ustane)* Pa nedjelja je danas, gospodaru, dan odmora!

TAHI: Kad svršim s ovom vašom bunom, ukinut ću nedjelju i sve blagdane! Nećete više ni jedan jedini dan u godini ljenčariti, dangube kmetovske! *(Uhvati se za krsta, jer ga je opet bol presjekla, pa sjedne.)*

JAGA: Vas opet boli, gospodaru? Previše jedete i pijete masna mesa i jaka vina, zato ste bolesni! Mi gladni seljaci ne bolujemo od te vaše bolesti!

TAHI: Šuti i slušaj, zašto sam došao! Dolje u selu Brdovcu bile su dvije poštene stare žene, koje su mi kuhale nekakve trave za moju bolest, i to mi je mnogo pomagalo! Sad su pobunjenici odveli te babe, pa nemam više lijeka! Vi mlinarice uvijek sve znate, reci mi, kamo su moje travarice nestale?

JAGA: To ne znam, gospodine, ali znam, kakve su vam trave kuhale!

TAHI: *(iznenađeno)* Ti znaš to? Možeš mi skuhati isti lijek?

JAGA: Mogu, gospodine, ali neću!

TAHI: *(skoči na noge)* Nećeš? A znaš li da ćeš za to ostati bez glave? *(Zgrabi je i drma.)*

JAGA: *(mirno)* Pa što? Ja bez glave, a vi bez lijeka, vama će biti gore nego meni!

TAHI: *(susprežući bijes, muklo)* Onda reci, koliko tražiš za taj lijek?

JAGA: E, tako, pogodimo se kao ljudi, pa ćete dobiti, što želite! Obećajte mi da vaši stražari i sluge neće nikada dolaziti u moj mlin,dok ove borbe traju!

TAHI: *(veselo)* To ti rado obećajem, na časnu riječ! Borbe ionako ne će dugo trajati, još dan-dva i gotovi smo!

JAGA: Dobro . . . Prošećite se malo, pa navratite opet, ja ću začas prirediti lijek!

TAHI: Pazi da bude isti kao od onih dviju baba, inače . . .

JAGA: Bit će još bolji, ne bojte se! . . . *(Idući u mlin, promrmlja sa strane)* Tahi je previše siguran da će naša borba brzo propasti! Bojim se da su gospoda smislila nešto opasno protiv nas! *(Uđe u mlin)*

TAHI: *(šetka, cerekajući se)* E, babo, babo, da ti znaš, što ja znam, ne bi mi lijek kuhala!

JAMBREK: *(uleti veselo na scenu, malko prerušen u »vojnika«, s kacigom, pojasom i dugim prslukom, po kojemu su toke, a što je najvažnije, s ogromnim brčinama pod nosom.)*

TAHI: *(ugleda ga i drekne posprdno)* Tko si ti, tele seljačko?

JAMBREK: *(mirno)* Borac Matije Gupca!

TAHI: *(još jače)* Ti si samo moj kmet! Ja sam ti gospodar!

JAMBREK: Bio si, gospodine! Sad nema više gospodara nad nama!

TAHI: Tako, dakle! Vi ste, stoko prostačka, jednostavno ukinuli sve gospodare, i kralja, i bana, i nas . . .

JAMBREK: *(prekine ga)* Ne, gospodine, kralja mi priznajemo i uvijek ćemo ga priznavati, jer je pravedan i lijepo je primio naše seljačke poslanike, kad smo ih uputili njemu u Beč! Kralj je na našoj strani!

TAHI: I vi u to vjerujete, jadne budale?!

JAMBREK: Vjerujemo! Živio kralj!

TAHI: A nas gospodu sve ćete poubijati, je li?

JAMBREK: Ne, gospodine, mi ne želimo nikoga ubiti, premda ste vi nas seljake ubijali kao muhe! Mi samo nećemo više dopustiti da nam zapovijedate i da nas iskorištavate i mučite kao do sada! Napravit ćemo novi red u našoj zemlji!

TAHI: *(posprdno)* A kada će to biti?

JAMBREK: *(zanosno i nesvijestan da odaje tajne ciljeve bune)* Netom osvojimo Zagreb!

TAHI: *(vreba na svaku riječ)* Aha! Vi, dakle, kanite zauzeti Zagreb?

JAMBREK: Jest, gospodaru, to će sad biti lako! Vidite, naše čete napreduju, svladaju svakoga, tko im stane na put, sve su gospodske kule i tvrđave oko nas osvojene, put nam je u Zagreb otvoren!

TAHI: *(sve podmuklije)* A što ćete raditi u Zagrebu?

JAMBREK: Postavit ćemo svoju vladu, a Matiju Gupca okrunit ćemo za kralja, našeg, seljačkog kralja! Nad njim će biti samo veliki i pravedni kralj u Beču!

TAHI: *(krajnjim cinizmom, koji naivni Jambrek ne primjećuje)* Matija Gubec seljački kralj! Časti mi, to ste se dobro sjetili!

JAMBREK: *(ozareno)* Je li da jesmo, gospodine? A, molim vas, Gubec neće ni da čuje da bude kralj! Ali mi ćemo ga na to prisiliti! Vidjet ćete, kako će on biti dobar kralj svakome! I vama gospodi bit će dobro pod njim! Živjet ćemo svi kao braća, svi ćemo biti jednaki, a zar možete zamisliti što ljepše od toga?

TAHI: *(s lukavom himbom)* Ne mogu, sinko, zaista ne mogu! Pametna si ti, glavica, i pošteno srce! Dođi, prošeći se sa mnom, da se još malo porazgovorimo o planovima vaše bune! ... Vidiš, mi gospoda nismo uopće znali da vi tako divno zamišljate našu i vašu budućnost! Baš je dobro, što sam te sreo!

(Uhvati ga očinski pod ruku i odvede ga lijevo, jer je očito da je desno čuo radostan žagor glasova.

Jambrek sav cvate što ga Tahi sluša i još mu povlađuje.

Žagor je desno sve jači, začas u smijehu ulazi Gubec, a Neža i Barica desno i lijevo od njega.

Jaga je, čini se, čula glasove, pa iziđe pred njih s lončićem lijeka u ruci.)

GUBEC: *(razdragano djevojkama)* Jest, mile moje, napokon sunce slobode sviće i za nas seljake, vječne robove i patnike! Svi su kmetovi ustali kao jedan i pograbili oružje, a da vidite, kako se junački bore protiv iskusnih i teško naoružanih vojnika, koje su neka gospoda već poslala na nas! I svaki je seljački borac spreman poginuti da spasi brata seljaka u nevolji! Eto, na primjer, mene je u jednom okršaju okružila s leđa čitava hrpa vojnika i bio bih poginuo, da se nije neki mali brkati seljačić bacio među noge najvišem od njih. Taj se strovali na zemlju, obori neke druge, svi se časak zbune, a meni i malome brkonji bilo je to dovoljno da probijemo njihov krug i da ih rastjeramo. A gle, evo moga spasitelja! *(Ide u susret Jambreku, koji se uto pojavio lijevo i grli ga)* Živ mi bio, junače moj!

JAGA: *(priđe sumnjičavo Jambreku i motri ga)* Meni se sve čini da je to ... Kakav ti je to brk, junače? *(Povuče brčine i ... lako ih odlijepi.)*

JAMBREK: Eto ... svi ste me odbijali zato, što nemam brka, pa sam nalijepio kudjelju!

GUBEC: I pokazao si da i pod krivim brkom može biti pravi junak! Uđi s nama, da se kucnemo za to!

(Obujmi Jambreka rukom oko ramena i vodi ga u mlin.

Neža, uvijek nagla za svaku gužvu, kliče i skakuće, idući za njima.

Ali Bara zadrži Jagu.)

BARA: Kumo Jago, ostanimo nas dvije napolju! Nije dobro da mlin bude bez straže! Vidiš, tamo se opet netko mota!

JAGA: *(pogleda lijevo)* Pa to je ona gospa, što je već jednom dolazila k meni! Što li sad hoće?

BARA: Ja ću se maknuti, a ti je dočekaj! *(Otrči desno).*

KUNIGUNDA: *(uđe lijevo, još slađa nego prvi put)* Mlinarice, mi se, evo, opet vidimo! Moja majka i ja radujemo se uspjesima Matije Gupca i njegovih ustanika

i vjerujemo da će on otjerati iz Susjedgrada našeg i vašeg neprijatelja Ferenca Tahi-a! Mi još uvijek želimo pomoći vašoj borbi, pa vam, eto, poklanjamo ovu kesu zlata, da Gubec kupi za svoje borce oružje i hrane. Ali ne recite nikome da su vam to Heningovice dale! *(Pruža joj oveću kesu).*

JAGA: Razumijem vas, svijetla gospo, vi želite da vas mi seljaci oslobodimo vašeg neprijatelja Tahi-a, ali nećete da to Tahi i druga gospoda znadu, jer vrana vrani ne smije kopati oči ... Pitat ću Gupca, hoće li primiti vaš dar, ali moram najprije na vrelo da uzmem bistre vode za lijek. *(Krene lijevo uzevši kesu.)*

KUNIGUNDA: *(za njom)* Ali ja bih htjela znati ...

JAGA: Odmah ću se vratiti! *(Ode.)*

TAHI: *(Uđe desno za leđima Kunigundi.)* Bolje je da niste završili ovu pogodbu s mlinaricom, dok se sa mnom ne porazgovorite, milostiva gospođice Hening! Vidio sam, dali ste novaca staroj za borbu Gupca protiv mene! Ali to ste zlato uludo potrošili! Od seljačke bune ne će biti ništa! Nekoliko tobožnjih uspjeha u borbi s našim kućnim stražarima i slugama omamilo je Matiju Gupca, ali sada, kad u borbu stupaju čete kraljevske vojske, pravi vojnici, seljaci će začas biti uništeni! Jedan Gupčev odred bijaše prešao u Sloveniju, da buni slovenske kmetove, ali je u četvrtak 5-oga veljače kod Krškoga strahovito poražen od četa baruna Thurna, a drugi Gupčev odred uništen je prekjučer, u petak 6-tog veljače, kod Jastrebarskog ... Jutros pak, u nedjelju 8-oga veljače, potučen je kod Šentpetra glavni Gupčev pomoćnik Ilija Gregorić! Od svih tih seljačkih odreda gotovo svi su borci izginuli ili su zarobljeni! Vidite, kako to brzo ide! Ne miješajte se, dakle, sa kmetovskim smećem, već čekajte da buna prođe, a onda ću se ja s vašom gospođom majkom lako nagoditi i pošteno ćemo podijeliti susjedgradsko i stubičko vlastelinstvo! I zajedno ćemo

seljake učiti, tko smo mi, a tko su oni, i kako moraju i vas i mene slušati!

KUNIGUNDA: Hoćete li zaista, gospodine Tahi?

TAHI: *(pruža joj ruku)* Evo vam moje ruke i časne plemićke riječi!

KUNIGUNDA: Pa mi smo se, onda, sporazumjeli!

TAHI: Bit ćemo složni kao prsti na ruci!

KUNIGUNDA: Protiv seljačkih skotova? Hvala vam, gospodine Tahi!

(Tahi joj galantno poljubi ruku i pokloni se, pa ode desno.

Jaga se vraća lijevo.)

KUNIGUNDA: *(Jagi)* Pa znaš, mlinarice, kad kažeš da Gubec ne će primiti našu pomoć, vrati mi moj novac! Nećemo, valjda, mi, gospoda, vas kmetove još moliti da vam smijemo pomoći!

JAGA: Slažem se, milostiva gospođo! Evo vam vašeg novca! Tako će među nama biti čisti računi ... i obračuni! *(Pruži joj kesu.)*

KUNIGUNDA: *(istrgne kesu i ode bahato bez pozdrava lijevo.)*

BARA: *(istrči desno pred Jagu, uzrujano)* Kumo draga, da znaš, što sam čula iz razgovora Taha i Heningovice! Naši su borci potučeni na nekoliko strana, jutros je i Ilija Gregorić poražen kod Šentpetra! Gospoda imaju brze glasnike, odmah sve saznaju! A Gupcu to još nitko nije javio! Treba mu odmah reći! *(Potrči prema mlinu.)*

JAGA: Ne, Barice, nemoj se prenagliti! Možda sve to i nije istina! Ja ću potrčati u selo, starome župniku, kome sve vijesti s bojišta dolaze, pa ću vidjeti, je li sve to sigurno! A ti predaj Tahiu taj lijek! *(Turi joj u ruke lončić, pa otrči lijevo.)*

BARA: *(za se)* Lijek za Tahija! Ja bih mu otrov skuhala!

TAHI: *(dođe desno i očito se ugodno iznenadi videći Baricu)* Oho! Zar mene čekaš, ljepotice?

BARICA: *(ne gledajući ga u lice)* Mlinarica mi je ostavila ovaj lončić za vas. Izvolite! *(Pruža mu ga.)*

TAHI: Nisam sluga da lonce nosim po cesti! Donesi mi ga ti na Susjedgrad!

BARA: To me mlinarica nije molila!

TAHI: Ali ja ti zapovijedam!

BARA: A ja nisam više dužna da vas slušam!

TAHI: Zato, što se Gubec buni, je li? Sad ćeš vidjeti, koliko se ja bojim tog vašeg Gupca! *(Zgrabi je za ruku i počne je vući desno)* Poleti, gusko!

BARA: *(otima se)* Ne idem, ... ne idem ... Kumo Jago, Nežo, ... ostavi me, nemani, jer ću te ...

(Istrgne mu se i gurne ga tako snažno da je odletio i pao na zemlju daleko od nje.

Tada ona pograbi objeručke velik kamen i podigne ga u vis da ga baci na njega.

Ali Tahi je brži: potegne iz pojasa srebrnu kuburu i opali na djevojku, pa se hitro digne i pobjegne.

Barica vrisne, uhvati se za rame i sruši se onesviještena.

Na hitac istrče iz mlina Gubec, Jambrek i Neža.

SVE TROJE: *(priskoče Barici, vičući)* Barice! ... Što je? ... Tko te ranio?

GUBEC: *(pregledavši Bari ranu)* Onesvijestila se od straha, ali rana nije teška ... Tane joj je samo okrznulo rame ... Daj mi maramu, Nežo! ... Donesi vode, Jambrek!

(Neža odveže maramu i pruži je Gupcu, Jambrek otrči po pehar vode u mlin.

Gubec previja Barici ranu.)

JAGA: *(dotrči izbezumljena i klikne)* Jao, zar i ovdje nesreća?

GUBEC: Ubojica je srećom loše gađao ... Ali, kako to izledaš, Jago? Što ti je?

JAGA: Zlo je, moj Matijo, zlo i naopako! Od gospode sam čula, a župnik mi je potvrdio: propali smo!

GUBEC: *(skoči na noge, prepustivši Baricu Neži)* Što to buncaš, kumo?

JAGA: *(klone na kamen)* Seljačke su čete potučene kod Krškoga, Jastrebarskog i Šentpetra ... Borci su poubijani ili pali u ruke kraljevske vojske, a mnogi su se utopili u Savi ... Ostali su se razbježali na sve strane! Seljačke vojske nema više!

GUBEC: *(u prvi mah pokrije skršeno rukama lice, prostenjavši)* Gospode! *(Ali se odmah pribere i poviče)* Ne, nismo još propali! Svi naši borci nisu bili na ta tri mjesta! ... Na oružje je ustalo više od petnaest tisuća seljaka, većina mora biti još živa, treba ih samo sakupiti i ohrabriti za nastavak borbe! Ti, Jago, ostani uz ranjenicu, a nas troje požurimo se u selo, da pošaljemo glasnike na sve strane, neka ustanici obavijeste jedni druge, da se sutra svi nađemo na polju kod Stubičkih toplica! Tko nosi pijetlovo pero, neka ga ne iznevjeri!

JAMBREK: Vođo naš, prije nego se rastanemo, uzmi od mene ovaj mali dar! *(Pruža mu malu drvenu figuricu obješenu o običan željezni lančić.)*

GUBEC : *(začudi se daru)* Mali drveni pijetao! Zar si ga ti izradio?

JAMBREK: Jesam, a moja ga je majka posvetila suzama i cjelovima da mi nosi sreću! Nosi ga ti, da donese sreću tebi i našoj buni!

GUBEC: Hoću, sinko, bit će mi drag, kao da su ga svi naši buntovnici zajedno izradili i meni poklonili!

(*Objesi pijetla o vrat.*) Sada nam je mnogo sreće potrebno! ... Hajdemo u Stubičke toplice!

(*Odu njih troje.*

Jaga plačući gleda za njima.)

JAGA: Zbogom, Matijo, sretno! ... (*Vraća se na scenu.*) Tako mi je pri duši, kao da se neće više vratiti!

BARA: (*dolazi k sebi*) Kumo, gdje si? (*Hoće ustati, ali je rana zapeče*) Jao, kako to boli ...

JAGA: Ustani polako, u mlinu ću ti prostrijeti udoban ležaj! Brzo ćeš ozdraviti!

(*Barica se nasloni na Jagu, pa krenu polako prema mlinu zagrljene.*)

BARA: (*pred vratima*) A gdje je Gubec? Gdje su ostali?

JAGA: Krenuli su prema Stubičkim toplicama! Tamo će se svi ustanici ponovno sakupiti!

BARA: (*zamišljeno*) U Stubičkim toplicama! Hoće li se tamo odlučiti sudbina seljačke bune?!

(*Uđu u mlin i zatvore vrata.*)

TAHI: (*dođe oprezno da uzme svoju srebrnu kuburu, koja mu je ostala na zemlji. Podigne je i zatakne za pojas cerekajući se*) U Stubičkim toplicama! Doći ćemo ti tamo u goste, sva gospoda i sva kraljevska vojska, Matijo Gupče, he, he, he! Doviđenja na Stubičkom polju!

SCENA SE ZAMRAČI

OPET SE UMIJEŠA GLAZBA, OVOG PUTA SNAŽNIJA I GROZOMORNIJA NEGO NAKON PRVE SLIKE.

RASTE, BUJA, PRETVARA SE U PRAVU OLUJU ZVUKOVA, KOJI DOČARAVAJU STRAŠNU BITKU ...

A KAD SVA TA STRAHOTA DOSEGNE VRHUNAC, POČNE SE STIŠAVATI I ZAMRE POMALO U JAUCIMA I JECANJU ...

TREĆI LIST KRONIKE

EPILOG

NA ISTOM MJESTU, KASNO UVEČER, U NEDJELJU 15. VELJAČE 1573.

NEŽA: (*sjedi sama i kao skamenjena od boli pred mlinom, zabrađena crnom maramom i opasana crnom pregačom, pa nariče poluglasno iz dna duše*)

O Stubička dolino, prokleta nam bila,
ti si Gupcu i buni našoj polomila krila!
Zarobljen je Matija, borci mrtvi leže,
teško nam je dosad bilo, sad će bit još teže!
Jao, je l' se tko spasio iz ove strahote,
da se vrati i zaštiti udove, sirote?! ...

JAMBREK: (*dovuče se na scenu kao sablast, poderan, krvav , pocrnio u licu od puščanog praha, isječen po čelu i tijelu od udaraca sabalja. Stane i ukoči se, pa muklim glasom nadoveže na Nežinu tužaljku*) Jest, Nežo, spasilo se nekoliko nas ranjenika, koji smo ležali bez svijesti, pa su nas gospodski vojnici ostavili, misleći da smo mrtvi ... Svi ostali naši borci poubijani su ili zarobljeni ...

NEŽA: Bojala sam se da će tako svršiti! ... Naši su borci bili sami pješaci, polugoli, promrzli, gladni, naoružani samo batinama, vilama i sjekirama, ...

JAMBREK: ... a kraljevska i gospodska vojska bila je na konjima, sita, pjana i toplo odjevena, ...

NEŽA: ... imala je mačeve, koplja, strijele i topove ...

JAMBREK: Ipak nas puna četiri sata nisu mogli svladati, puna četiri sata trajala je bitka kod Stubičkih toplica, jer se svaki kmet branio kao pravi junak... Ali jači neprijatelj okružio nas je sa svih strana i pokosio nas kao žito.

NEŽA: A Gubec? Kako su ga uhvatili?

JAMBREK: Gubec je pošao pregovarati sa zapovjednicima da prestanu ubijati naše posljednje borce, a gospoda ga baciše u lance i odvukoše ga u Zagreb... A ja sam se krio po šumama sve do sada ...

NEŽA: I mi smo čule da je Gubec zarobljen... Kuma Jaga otišla je jučer u Zagreb da ga pronađe u kakvoj tamnici!

JAMBREK: Gospoda su nas potukla i zarobila Gupca prošle nedjelje. Danas je opet nedjelja, već petnaesti veljače, prošlo je osam dana, pa sam se došuljao da čujem, znate li vi, što je s Gupcem!

JAGA: *(dovuče se i ona slomljena i u crnini, blijeđa i zaplakana, pa jedva izusti)* Matije Gupca nema više, djeco moja! Jutros su ga u Zagrebu ubili!

NEŽA i JAMBREK: *(neopisivo potreseni, ponove kao jeka)* Ubili?!

JAGA: *(kimne bolno i nastavi)* Prije toga dugo su ga i okrutno mučili ... A na kraju su mu nabili na glavu nekakvu košaru od žice, užarenu u vatri!

NEŽA: Zašto to, prokleti bili?

KUNIGUNDA: *(istupi lijevo iz sjene stabala, otkuda je već neko vrijeme slušala razgovor, pa dobaci posprdno)* To mu je bila kraljevska kruna, kad je htio postati seljački kralj!

JAMBREK: *(poviče ogorčeno)* Nije istina! Matija Gubec nije htio biti kralj! Mi smo mu to nudili, ali on je uvijek odbijao.

NEŽA: Borio se samo za to da kmetovi postanu slobodni i da svi ljudi u našoj domovini budu jednaki!

KUNIGUNDA: Gospoda su bolje od vas znala, što Gubec želi, pa su mu ispunili želju: okrunili su ga kraljevskom krunom, kakve ni jedan kralj nije još imao! ... A vi čujte nešto drugo! Moja majka, presvijetla gospođa Uršula Meknicer-Hening, postala je jedini gospodar Susjedgrada i Stubice!

JAGA, JAMBREK, NEŽA: A Tahi?

KUNIGUNDA: *(naglasi naslove)* Plemeniti gospodin Tahi umro je prije nekoliko dana od bolesti, koja ga je dugo mučila! ... Sad utuvite u glavu da smo mi vaši novi gospodari i da ćemo biti stroži nego pokojni gospodin Tahi! Najprije ćemo oštro kazniti sve one od vas, koji su bili s Gupcem, a onda ćemo pregledati knjige i tkogod je nešto ostao dužan bivšem gospodaru, morat će to dati nama, uz neki dodatak za zakašnjenje, naravno! Jeste li me razumjeli?

JAGA: Nije to teško razumjeti! ... Gospodari su se promijenili, a nama kmetovima bit će isto kao prije!

KUNIGUNDA: I još gore, ako ne budete slušali! ... Ti, Jago, moraš ostaviti taj mlin, u kojemu si primala i krila Gupca i njegove buntovnike, a meni si pričala da se tu vještice sastaju! ... Skupi svoje prnje i gubi se smjesta!

JAGA: Kamo ću, milostiva gospo, ovako stara i nemoćna?

KUNIGUNDA: Uzmi štap i torbu i idi prositi po cestama, ali daleko od našeg imanja! I zahvali Bogu, što te nismo objesili, kao tolike druge seljačke buntovnike! ... Kunem vam se da će nakon ove bune biti gore onima, što su ostali živi, nego onima, što su poginuli!

(Ode naglo lijevo.
Naglo se spušta suton kratkog zimskog dana.)

JAMBREK: To joj vjerujem ... Gospoda će nam se ljuto osvetiti i još će nas okrutnije isisavati i mučiti!

JAGA: To mi reče i Matija Gubec!

JAMBREK: *(živio)* Zar si ga vidjela u Zagrebu?

NEŽA: Govorila si s njim?

JAGA: Jesam ... Kroz rešetke zatvora ... Gledao me milo svojim dobrim očima i govorio tužno svoj posljednji pozdrav svima vama ... Čini mi se kao da ga još i sada vidim i čujem ...

(Za njihovim leđima mlin je postao proziran: u krvavom svjetlu vatre vidimo najednom željezne rešetke i Gupca, koji se okovanim rukama drži za njih i govori mirno, kao s drugog svijeta.)

GUBEC: Naša buna nije uspjela, braćo! ... Trajala je samo dvanaest dana, a tisuće seljaka dala su za nju život ... Ali nismo ginuli uzalud, ja to osjećam ... Narod nas ne će zaboraviti: mnogi će se ustanici i bune dizati s imenom Matije Gupca, sve dotle, dok kmet ne osvoji slobodu i dok ne zavlada jednakost među ljudima ... Vjerujte da će to vrijeme doći, borite se i vjerujte ...

(Slika u mlinu potamni i iščezne.)

JAGA: Onda je okovanim rukama strgao s vrata tvog pjetlića i dodao: »Vrati ovaj znak naše bune Jambreku, da uvijek misli na mene ... Nek on i Bara bježe daleko u šume: iz naših šuma izići će jednog dana sloboda!« ... *(Preda Jambreku onog drvenog pjetlića.)* Tako mi je govorio ... A nekoliko sati kasnije ubili su ga!

(Okrene im leđa i uđe teškim korakom u mlin.)

BARA: *(doleti kao u zanosu i klikne)* Nisu ga ubili, nisu! ... Narod priča da su gospoda smaknula nekog drugog seljaka, Gubec im je u posljednji čas pobjegao

prema Sljemenu, a brdo se otvorilo i sakrilo ga u duboku pećinu ... Tamo Matija Gubec sad sjedi i od tamo će se jednog dana vratiti! ... Vratit će se, da se bori s nama!

JAMBREK: Dok narod u to vjeruje, nismo propali, Baro ... Idimo sad otale, da nas gospoda ne uhvate!

BARA: Pozdravimo naš stari mlin i idimo!

(Pogledaju svi prema mlinu: dim izbija iz njega, a plamsanje vatre nazire se među brvnima.)

JAMBREK, BARA, NEŽA: Gupčev mlin gori! Spasimo ga!

(Iz mlina iziđe Jaga.)

JAGA: Ostavite da gori! Ja sam ga zapalila! Neka nam vatra Matije Gupca svijetli na putu!

SVI ZAJEDNO: Gupčeva pravda još nije okončana!

(Jambrek dohvati Barinu ruku, pa krene naprijed s njom, a Jaga i Neža zagrljene za njima ... Vatra iz mlina plamti sve jače ...)

KRAJ

RADNE BILJEŠKE UZ »MLIN MATIJE GUPCA«

»Seljačka buna« Matije Gupca iz g. 1573. najpoznatiji je od triju povijesnih događaja i vremenskih isječaka hrvatske prošlosti obrađenih za scenu u ovoj knjizi, o njoj je svaki naš čovjek toliko čitao, čuo, vidio u kazalištu, na filmu itd., da je o njenoj povijesnoj jezgri suvišno ovdje išta razglabati, treba samo objasniti prinos narodne predaje o vodenici Matije Gupca, koju smo uzeli za naslov i mjesto radnje naše scenske igre.

Tko prolazi ili se vozi Zagorskom magistralom od Zagreba prema Krapini, pošto zakrene za brijeg s ruševinama Susedgrada, lijevo, kod nadvožnjaka i nekako u zračnoj crti daleke tvornice »Keramika«, opazit će još i danas u vodi Krapine neke uspravne balvane, za koje narod priča da su ostaci nosačâ davnog mlina-vodenice, gdje se Gubec sastajao sa seljacima dogovarajući se za ustanak.

Tu narodnu predaju i neka druga pučka vjerovanja toga kraja iscrpno je opisao Nikola Bonifačić-Rožin u svojoj studiji »Predaja o mlinu na Krapini«, objavljenoj u izvrsno uređivanom zagrebačkom časopisu za kulturu i prosvjetu »KAJ«, u svom broju od svibnja 1972. (8. V br. 5.), a taj časopis izdao je g. 1974., kao svoje posebno izdanje »Gartlic kajkavski«, neku vrst scenske antologije kajkavske, kojoj su na kraju dodane note četiriju kajkavskih pjesama uglazbljenih od Pere Gotovca, koje bi mogle poslužiti kao umetci izvedbi naše glume.

Ali »knjiga nad knjigama« o Gupčevu ustanku, u kojoj se »u riječi i slici« može naći zaista sve o buni, što može zanimati i stručnjaka i laika, a osobito izvođače naše glume, to je jedinstveno djelo prof. Josipa Adamčeka »Seljačka buna 1573.«, izdano g. 1968. od »Muzeja seljačke bune« u Gornjoj Stubici, od koga se knjiga može naručiti.

U istom muzeju mogu se nabaviti i razglednice — reprodukcije poznate velebne slike Krste Hegedušića »Bitka

kod Donje Stubice 1573. godine«, koja u bezbroj detaljâ prikazuje nošnju samog Gupca i njegovih ustanika, zastave, oružje, krajolik itd.

Onome, tko nabavi i prouči u prvom redu knjigu prof. Adamčeka, koja će i inače ostati dragocjeno obogaćenje svačije knjižnice, suvišno bi bilo ovdje preslikavati i opisivati sve ono, što zahtijeva scensko ostvarenje našega »Mlina Matije Gupca«, a nalazi se u spomenutom djelu znalački i do u sitnice izloženo.

Nabacit ćemo stoga samo nekoliko upozorenja.

(Razumije se da će onome, tko nije predaleko od Zagreba, biti od najveće koristi i posjet veličanstvenom spomeniku Matiji Gupcu Antuna Augustinčića na kosini brežuljka Samci u Gornjoj Stubici, kraj kojega se, uostalom, diže i spomenuti muzej seljačke bune.)

Dodajmo najprije kratku informaciju u vezi s pjesmom pobunjenika (na slovenskom »Puntarska pesem«), kojoj su riječi (slovenske) i ulomak napjeva otisnuti ovdje na kraju knjige.

Njom se istaknuti hrvatski kompozitor i muzikolog dr Lovro Županović stručno pozabavio g. 1973. u izdanjima Instituta za hrvatsku povijest (Radovi sv. 5.) u svojoj studiji »Odjek seljačke bune 1573. u glazbi«, gdje citira i kajkavske pjesme »Zdignete, brati, zastave, hej!« i »Mi smo Gubca muške čete.«.

A prvi stih slovenskog teksta, koji navodimo, preveden je u »Slovenačko-srpskohrvatskom rečniku« (Škerlj-Aleksić-Latković, Beograd-Ljubljana 1974.) »Na okup, jadni narode«, dok »Slovar slovenskoga književnoga jezika Slovenske Akademije znanosti in umetnosti« (Ljubljana 1970.) tumači »uboga gmajna« kao »izkoriščano, zatirano ljudstvo«, ali za riječ »drajna« u drugom stihu ne daju ni jedan od tih rječnika jasno objašnjenje, slažući se, naprotiv u tome da je to »uličarska, razuzdana pjesma, derača pijanaca«. Bit će, ipak, da ovdje znači nešto drugo, »pokret, gužva, uzbuna«, prema glagolu »drajnati«.

Pozornica zahtijeva svakako mlin — vodenicu u pozadini.

Najjednostavnije će biti da se načini »pročelje« mlina (lesonit na drvenom okviru), s pokretnim vratima, a oslikan tako kao da se sastoji od okomitih daščica, među koje se mogu u lesonit urezati prorezi, kroz koje će se nazirati »plamen« crvenog reflektora unutra.

U sastavu tih »daščica« nije teško načiniti jedan posebni četverokut, koji se iznutra može povući u stranu, kad krajem treće slike treba pokazati viziju Gupca. U otvoru, koji

ostane, kad se daščice uklone, ostat će rešetke, od crno obojenih letvica, a za njima u crvenoj rasvjeti Gubec. Efekat će biti još jači, ako se ispred rešetaka objesi prozirni til. Razumije se da zbog toga iza »pročelja« mlina treba od bilo kakvih neprozirnih krpa složiti »kutiju — šator«, da rasvjeta iz mlina ne prodire na sve strane, ali »kutija« mora biti nevidljiva gledaocima, dakle manja od »pročelja«, no ipak dovoljno velika da u njoj stanu Gubec i netko, tko će maknuti »četvorinu od daščica« i vratiti je natrag i baratati reflektorom , koji paljenjem i gašenjem može dočarati treperenje požara.

Oko mlina morala bi biti stabla bez lišća: tanka, gola debla i grane, da djeluju kao siluete, za kojima će »plesati« Jaga.

Žrvanj je okrugla debela ploča od stiropora, koja se vrti pomoću željeza (zabodenog u samu ploču) oko osovine pričvršćene na drveno podnožje (»štokrl«). Original mu je u muzeju, a slike u spomenutoj literaturi.

Od stiropora se izreže i velik kamen koji Bara baca.

Kostimi su zagorska narodna nošnja, bijele lanene košulje i gaće, odnosno suknje, koje se mogu radi slikovitosti oživiti kakvim šarenim pojasom, pregačom, maramom na glavi; Gupcu se može dodati dug kožuh (s ovčjim runom) ili kao neka odulja kožna dolama, Jambrek može nabiti na glavu šeširčinu sa zimzelenom itd. Opanke moraju imati svi, nikako gradsku obuću, pogotovo ne današnju.

(Spomenimo ovdje da su imena seljaka uzeta iz dokumenata: seljaci, koji se tako nazivahu, zaista su živjeli.)

Dvoje gospode u nošnji su toga vremena: on u visokim čizmama i trikou iznad njih i u zakopčanom kaputu uz tijelo, kojemu donji rub silazi do pola bedra. Bijeli nabrani ovratnik, ostalo nek mu je tamno, kao i ruho stilski slično, haljina i suknja gospođe. Oboje imaju velike crne plašteve i kape slične našim »francuskima«, ali glomaznije.

Likovi glume moraju biti jako različito koncipirani i ostvareni: od vrlo ozbiljnog i pomalo »monumentalnog« Gupca do vižlastog Jambreka i uvijek pomalo nestašne Neže i prefrigane Jage, koja je svaki čas drugačija, kako joj treba. Nije nužno prigušivati tračke humora, gdje se javljaju, samo im valja točno odrediti mjeru.

Isto tako ne treba ni gospodu prikazivati pretjerano kao strašila iz dječjih bajki: suzdržan izraz podmuklosti i zlobe djeluje i jače i uvjerljivije.

Dobro će biti da Tahi mrmlja tu i tamo madžarske riječi, uglavnom psovke (koje treba točno naučiti od nekoga tko

zna madžarski) i da se često hvati za križa zbog svoje bolesti.

Glazbene umetke neće biti teško pronaći među pločama simfonijske glazbe, koje danas mnogi ljubitelji glazbe i ustanove posjeduju.

Zvonjava zvonâ može se snimiti na magnetofonsku traku.

A hitac kubure, ispali se, naravno, za pozornicom.

I na kraju: usklik otpora i nade »Gupčeva pravda još nije dokončana« zabilježio je kao narodnu poslovicu u Gupčevu kraju u prvoj polovici 19-og stoljeća Ljudevit Gaj...

Malo prije nego će ban Jelačić ukinuti kmetstvo u Hrvatskoj. (1848.)

Tako se sve u našoj prošlosti povezuje...

MOLITVA KRALJICE KATARINE

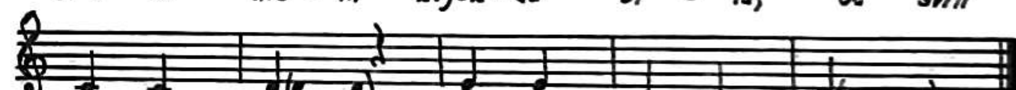

1. Ve- zak ve- zem, zlat- no cvijeće Ša- ram po toj svi- li.
2. Sva- ki u - bod je - dan uz- dah Te - bi, Bo - že mi- li!
3. Za svoj ol - tar dar moj pri- mi, O - če mi- lo - sti- vi.
4. Daj da Bo- sna pam- ti me- ne I da vječ- no ži- vi!

PJESMA BOSNI

1. Na - še go - re vi - so - ke su Do ne -
2. Sta - da na - ša svud se bje - le Po ze -
3. Šu - mi gaj, žu - bo - ri rje - ka, Pje - va
4. Te - bi u - vjek bit ću vjer - na, Bo - sno
5. Da sve zvjez - de s ne - ba pad - nu Do Tvog
6. Ti bi me - ni zvjez - da bi - la, Od svih

- be - sa pla- vih, Do ne - be - sa pla - vih.
- le - noj tra- vi, Po ze - le - noj tra - vi.
mla - dost sva, Pje - va mla - dost sva.
ro - đe - na, Bo - sno po - no - sna!
og - nji - šta, Do tvog og - nji - šta.
naj - ljep - ša, Od svih naj - ljep - ša!

TALIJANSKA POKLADNA POPIJEVKA

Can - tiàm, danziàm, a - mì - ci, in - vì - ta car - ne -
(Kan tjam, dancjam, a - mì - či, in - vì - ta kar - ne -

- vàl, — siam giò-vani, fe - lì - ci, lon-tà - no d'og- ni mal! —
- val, — sjam đò - vani, fe - li - či, lon - tà - no do - nji mal!) —

PUNTARSKA PESEM

Le v kup, le v kup, u- boga gmaj - na, Za sta - ro pravdo zdaj bo

draj- na! Zimze - len za klo - buk, punt naj reši nas tlačanskih muk!

SADRŽAJ

NOVIJE DRAME

PAUL CLAUDEL: **Navještenje.** Najpoznatija drama velikoga francuskog pjesnika i dramatičara. Preveo Janko Marinković. Str. 152. — Cijena 10 d.

PAUL CLAUDEL: **Razdioba podneva.** Drama. Adaptacija i prijevod: Petar Selem i Daša Bradičić. Str. 124. — Cijena 15 d.

DIEGO FABBRI: **Suđenje Isusu.** Drama. Stara tema obrađena na nov i suvremen način. Preveo Radovan Grgec. Str. 168. — Cijena 20 d.

* * *

Narudžbe: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb.

MALA SCENA

1. GRGEC — MARINOV: **Legende o kraljici Jeleni**

2. J. MARINOV: **Tri drame** (Zvono utjehe žalosnih, Kob posljednje kraljice bosanske, Mlin Matije Gupca)

D · O · M ·
CATHARINÆ · REGINÆ · BOSNENSI
STEPHANI DVCIS SAN I · SABBÆ SORORI
E GENERE HELEN ET DOMO PRINCIPIS
STEPHANI NATÆ THOMÆ REGIS BOSNÆ ·
VXORI QVANTVM VIXIT ANNORVM LIII ·
ET OBDORMIVIT ROMÆ · ANNO DOMINI ·
MCCCC LXXVIII DIE XXV OCTOBRIS
MONVMENTVM IPSIVS SCRIPTIS POSITV ·